

ANKARA ÜNİVERSİTESİ SİYASAL BİLGİLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

CİLT : XXIV

Eylül 1969

No : 3

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
SİYASAL BİLİM VE HUKUK	
Prof. Dr. A. Suat BİLGE — Milletlerarası Hukuka Göre Milletlerarası Andlaşmaların Akdi	1
Doç. Dr. Yılmaz GÜNAL — Hizmet Sebebiyle Emniyeti Suistimal Suçu, Bir Örnek Olay, Sendikal Hakların Yeniden Kazanılması	41
Dr. Özer OZANKAYA — Doğu Anadolu Sorunu	73
J. GERAUD, G. SPITZER (Çeviren : Dr. Özer OZANKAYA) — Fransa'da Köylülerin Morali	117
Dr. Cem EROĞUL — Çin Halk Cumhuriyetinde Anayasa ve İktidarın Örgütlenişi	135
Aysel İ. AZİZ — 1964 Yılında Kıbrıs Buhranı ve Sovyetler Birliği ...	167
Doç. Dr. Türkkaya ATAÖV — Yirminci Yüzyıla Kadar Romen Tarih Kitapları	211
Baskın ORAN — İç ve Dış Politika ^{İlişkin} Açısından II. Dünya Savaşında Türkiye'de Siyasal Hayat ve Sağ-Sol Akımlar	227
İKTİSAT VE MALİYE	
Çelik ARUOBA — Türkiye'de Tarım Kredileri ve Tarımsal Yatırım İlişkileri	277
DOKTORA TEZ ÖZETLERİ	
Dr. Alâeddin ŞENEL — Eski Yunanda Eşitlik ve Eşitsizlik Üstüne	299
Dr. Alâeddin ŞENEL — Equality and Inequality in the Ancient Greece, a Summary	303
KITAP TAHLİLİ	
Prof. Fehmi YAVUZ — Türkiye'de Toprak Reformu Semineri	307
Dr. Lâtif ÇAKICI — Prof. Dr. Herbert JACOB : Zur Standartwahl Der Uternehmungen	317
Dr. Lâtif ÇAKICI — Doç. Dr. Nasuhi BURSAL : Maliyet Muhasebesi Prensipleri ve Tatbikatı	323
Dr. Yüksel KOÇ — J. F. WESTON, E. BRIGHAM : Managerial Finance	331

İç ve Dış Politika İlişkisi Açısından
İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE'DE SİYASAL HAYAT VE
SAĞ - SOL AKIMLAR

As. Baskın ORAN

KONUNUN PLÂNI

- I — GİRİŞ**
- II — 1939 - 1945 DÖNEMİNİN SİYASAL, EKONOMİK, VE TOPLUMSAL HAYATINI ŞARTLANDIRAN ETKENLER**
  - A — İç Dinamik Unsurları**
    - 1 — Türkiye'nin Toplumsal Yapısı
    - 2 — Yönetici Tabaka (Bürokrasi)nin Yönetim Felsefesi
      - a) Genel Niteliği
      - b) Ekonomik Aracı : Devletçilik
      - c) Siyasal Aracı : Tek Parti
  - B — Dış Etken : Savaş**
- III — 1939 - 1945 DÖNEMİNDE EKONOMİK VE TOPLUMSAL HAYAT**
  - A — Toprak Ağasının Burjuvalaşması ve Burjuvazinin Güçlenmesi**
    - 1) 1939 Parti Örgütü Değişikliği
    - 2) Savaş Ekonomisi : Milli Korunma Kanunu
  - B — Bürokrasinin Güçlenen Burjuvaziyle Çatışması: Varlık Vergisi**
  - C — Bürokrasinin Güçlenen Toprak Ağalarıyla Çatışması:**
    - 1) Köy Enstitüleri Kanunu
    - 2) Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

IV — 1939 - 1945 DÖNEMİNDE SİYASAL HAYAT

A — Siyasal Hayat, Akımlar, ve Bürokrasi

B — Dönüm Noktası

- 1) «En Büyük Tehlike» Broşürü ve Nedeni
- 2) S. Ali-N. Atsız ve 1944 Irkçılık ve Turancılık Davaları

C — Burjuvazinin Siyasal İktidara Adaylığını Koyması

V — 1939 - 1945 DÖNEMİNDE SİYASAL AKIMLAR

A — Sol Akım

- 1) İstanbul Çevresi : Tan
- 2) Ankara Çevresi : Yurt ve Dünya

B — Sağ Akım

- 1) N. Atsız Kolu
- 2) Reha Oğuz Türkkan Kolu

I — GİRİŞ

Bir ülkenin sınıf yapısı ve fikir düzeyi ile dış politikası arasındaki ilişki incelenecek olursa, birincinin ikinciye kesin bir şekilde etkilediği, hatta belirlediği görülür. Diğer bir deyimle, bir ülkenin dış politikası ve uluslararası alandaki eylemleri, o ülkedeki egemen sınıf ve bu sınıfın ideolojisi tarafından saptanır. Dış politika eylemleri, egemen sınıfın çıkarlarına uygun olur ve o sınıfın ekonomik çıkarlarına yarıyacak antlaşma ve ittifaklara, hatta savaşlara girişilir. Türkiye'nin Kore Savaşı'na katılması bunun en somut örneğidir.¹

-
- (1) Bu durum az gelişmiş ülkelerde en katı bir şekilde kendini gösterir. Gelişmiş Batı demokrasilerinde ise sınıf farkları uzun zamandır uygulanagelen sosyal politika tedbirleriyle az çok törpülenmiş ve sömürülen sınıflara da parlamentoda temsil edilme olanağı tanınarak «Ulusal Çıkar»a katılmaları sağlanmaya uğraşmıştır. Bu durumda, gelişmiş ülkelerin giriştikleri uluslararası eylemlerin yükü az gelişmişlerdeki yoksul sınıfa bindirilmiş olmaktadır. Örneğin gelişmiş bir ülkenin egemen sınıfının girişeceği emperyalist politikadan ülkenin egemen olmayan sınıfı da yararlanmaktadır. Nitekim Fransa'nın K. Afrika'daki emperyalist politikası Fransız Proleteryasını da beslemiş, bu politikayı Fransız Sosyalist Partisi de desteklemiştir. Günümüzde A.B.D. için de durum aynıdır. Vietnam'da yürütülen savaş yeni iş sahaları açmıştır.

Bazı durumlarda, X ülkesindeki bütün sınıfların çıkarları gerçekten birleşebilir. Örneğin bir dış saldırıya karşı koymakta ülkedeki her sınıfın çıkarı vardır. Fakat bu gibi durumlar, dış politikanın ülkedeki egemen sınıfın çıkarlarına göre saptandığı savaşa hâle getirmez. Bilâkis onu destekler. Şöyle ki, güdülen dış politikadan egemen olan sınıftan gayri başka sınıfların da yararlanması ikinci derecede birşeydir, bir sonuçtur. Örneğin yukarıdaki örneklerde, egemen sınıf ülkeyi düşman saldırısına karşı korumak isteyecektir, zira harabolacak mal daha çok kendisininindir, sömürdüğü sınıfın değil. Tabii bu egemen sınıf, Türk Kurtuluş Savaşında Batı Anadolu'daki bazı eşrafın yaptığı gibi mahını düşmanla anlaşarak korumak yoluna gitmek istemezse. Fransa örneğinde ise burjuvazi emperyalist dış politikasını ülkesinin proleteryası için yürütmemiş, bilâkis kendisi, bu sınıfın da yararlanmasından bile kârlı çıkmış, bu sayede fedakârlık yapmadan ülkede sınıf çatışmasını asgariye indirebilmiştir. Günümüzde Ulusal Çıkarın bu tür kullanımına en belirgin örnek Vietnam savaşıdır.

İç düzen-Dış politika ilişkisinde durum böyle olmakla birlikte, kısa süreli olağanüstü devrelerde bu süreç; bir müddet için tersine dönebilmekte, uluslararası durum yani dış etken ülkenin iç dinamiğine üstün duruma gelerek ülkenin sınıf yapısına, iç politikasına ve fikir akımlarına kuvvetle etki yapabilmektedir.

Bu araştırmanın amacı bu ilişkiyi savaş Türkiye'sinde incelemek ve sözü edilen tersine işleyişi kanıtlamaktır.

II — 1939 - 1945 DÖNEMİNİN SİYASAL, EKONOMİK, VE TOPLUMSAL HAYATINI ŞARTLANDIRAN ETKENLER

A — İç Dinamik Unsurları

1 — Türkiye'nin Toplumsal Yapısı

Bir ülkenin toplumsal yapısını, yani sınıfsal durumunu, bu sınıfların birbirlerine ve dışarıya karşı tutumlarını bilmek, o ülkenin siyasal ve düşünsel hayatını incelemede en önde gelen unsurdur. 1939 - 1945 döneminin siyasal hayatını araştırabilmemiz için, Kurtuluş Savaşını veren bünyenin toplumsal yapısını, bu yapının o tarihe kadar geçirdiği evrimleri bilmek gerekir.

Çağımızda gittikçe yaygınlaşmakta bulunan anti-emperyalist mücadelelerin ilki olan Türk Kurtuluş Savaşı bir halk savaşı mıdır? Yani halk tarafından başlatılmış, yönetilmiş, sonuçlandırılmış bir savaş mıdır? Bu sorunun cevabı hayırdır. Kendisinin hiçbir çıkarı bulunmadan, sırf egemen sınıfların çıkarları için Yemen çöllerinden Kafkas karlarına kadar her savaşta ileri sürülen Türk halkı, bu kez Anavatan tehlikeye girince haydi haydi savaşıacaktır, ve savaşımıştır, fakat Kurtuluş Savaşının motoru Türk Köylüsü değildir. Son on yıl içinde cepheden cepheye koşmaktan yılmış olan köylüyü cepheye yönelten iki toplumsal güç vardır: Toprak Ağası - Ticaret Burjuvası ve Bürokrasi. Birincisi toprağı, dükkânı elden gideceğı için, ikincisi ise 'Ulusal Bağımsızlık' gibi birtakım değerlere sahip olduğu için ve olaylarda öncü olmayı, yaşamını sürdürmek için gerekli saydığından ihtilale önyak olmuşlardır. Daha savaş yıllarında kurulan Birinci Büyük Millet Meclisi üyelerinin toplumsal kökenlerine bir göz atmak, Kurtuluş Savaşının Toprak Ağası-Ticaret Burjuvası bileşimi ve Bürokrasi tarafından yapıldığını anlamak için yeterlidir. Nitekim bu meclis % 60 Bürokrat ve % 40 Eşraftan meydana gelmiştir.²

(2) Frederick W. Frey, *Turkish Political Elite*, Cambridge, Mass., MIT Press, 1965, s. 311

Devrimi yapan bünye böyle olunca, devrim sonrası kurulacak olan düzen kaçınılmaz olarak devrimi yapan toplumsal güç veya güçlerin çıkarına işleyecektir. Bürokrasiyi ve yönetim felsefesini inceleyen göreceğimiz gibi, bu toplumsal güç gerçek anlamda bir sınıf sayılamaz. Zaten, okuyup Bürokrat olmak için belirli bir ekonomik güç gerekli olduğundan, Bürokrasi de varlıklı sınıfların çocuklarından gelmektedir. Bu durumda Türkiye Cumhuriyetinin siyasal ve düşünsel hayatına, dolayısıyla burada ele alınan dönemin genel havasına, adı geçen toplumsal güçler egemen olacaktır.

Böylece iltizam düzeniyle kuvvetlenmeye başlayarak 1856 toprak yasasıyla gücü tescil edilen ve yavaş ticaret burjuvasına dönüşmeye başlayan Toprak Ağasının bu burjuvalaşma sürecini, Kurtuluş Savaşı büyük ölçüde hızlandırmıştır. Burada dış etkenin, uluslararası durumun iç politikaya yaptığı hızlandırıcı etki söz konusudur.

2 — Yönetici Tabaka (Bürokrasi)'nin Yönetim Felsefesi

a) Genel Niteliği

Ondokuzuncu yüzyıla varıncaya dek toprak mülkiyetinin olmadığı bir Osmanlı İmparatorluğunda üretim araçları yönetmenliği dolayısıyla büyük önem kazanan Bürokrasi, Türkiye'nin toplumsal yapısından sonra, incelediğimiz devrenin koşullarını oluşturan unsurların başında gelir.

Türk Devrimini yapan toplumsal güçleri Toprak Ağası-Ticaret Burjuvası ve Bürokrasi olarak saymıştık. Bu iki unsurun birincisinde, «sınıf» kavramını oluşturan «ekonomik çıkar birliği» ve «sınıf bilinci» kavramlarının ikisi de mükemmelen mevcut olmakla birlikte, Bürokraside «ekonomik çıkar» kavramı mevcut değildir.^{2a}

Bu toplumsal güçte «sınıf bilinci» bulunması, hem de ekonomik çıkar yokluğunu telâfi edebilmesi için epey kuvvetli bir şekilde bulunması Bürokrasinin bir sınıf olarak ortaya çıkmasına yetmemektedir.³

(2a) Burada «ekonomik çıkar» ile, üretimden pay almayı kastediyorum. Yoksa, geniş anlamda ekonomik çıkarı olmayan kişi veya grup mevcut olamaz. Hatta Bürokrasinin bile bir bakıma dolaylı olarak, siyasal iktidarı sonucu bir ekonomik çıkar sağladığı söylenebilir. Örneğin 27 Mayıs'tan sonra ordunun maaşlarının artırılması gibi, savaş içinde Saracoğlu hükümetinin memura aynı yardım yapması gibi.

(3) Gerçekten Türkiye'de Bürokrasi, «ekonomik çıkar» kavramından yoksun oluşunun boşluğunu doldurmak için, üyeleri arasında sıkı bir da-

Durum böyle olunca, bir sınıf olmayan ve üretim araçlarının mülkiyetine sahip bulunmayan Bürokrasi, bu araçlara sahip bulunan ve gün geçtikçe güçlenen egemen sınıflara karşı kendi çıkarını nasıl koruyacak, nasıl iktidarda kalmayı başaracaktır? Bürokrasi kendisi için yaşamsal önemi olan bu sorunu, sınıflar arasındaki dengeyi her ne pahasına olursa olsun sürdürmeye çalışmak şeklinde çözümlenmiştir. Hiçbir sınıfın fazla güçlenerek iktidarı bizzat ele almasına izin vermeyecek, bu arada iktidarını sürdürmenin en önemli koşulu olarak ülkedeki sınıf kavgasını daima asgaride tutmak için Tek Parti ve Devletçiliği incelerken de göreceğimiz gibi her araçtan yararlanmaya çalışacaktır.

Bürokrasinin Türkiye'nin toplumsal bünyesi içindeki yeri ve rolünü böylece saptadıktan sonra yönetim felsefesinden kısaca söz etmek gerekir. Bu tabakanın yönetim felsefesini incelerken, yukarıda sözü edilmiş bulunan sınıflararası dengeyi koruma sayesinde iktidarını koruma olgusunu hatırdan çıkarmamak gerekir. Böyle bir amacı güden bir felsefe, doğası gereği olarak radikallikten ve gerçek devrimcilikten uzak, toplumun iç diyalektiğini yavaşlatmaya yönelir yönde olacaktır. Şöyle ki, Bürokrasi gücünü ne burjuvanın fazla kuvvetlenmesine, ne de egemen olmayan sınıfların fazla ezilmesine izin verecek şekilde kullanmaya çalışacaktır. Bürokrasi bu uğurda siyasal alanda Tek Parti'yi, ekonomik alanda Devletçiliği, kültürel alanda da Devrimleri icat edecek, bütün bu araçlarla toplumu biçimlendirmeye çalışacaktır. Tabii bu biçimlendirme ister istemez «topluma rağmen» ve gerçek devrimler değil de ancak yapını tatmin eden ve asıl değiştirilmesi gereken şey olan üretim ilişkilerine dokunamayan üstyapı değişiklikleri şeklinde olacaktır.

Peki durum böyledir de neden bilhassa devletçiliği incelerken göreceğimiz gibi Bürokrasinin bütün eylemleri esas olarak egemen sınıfların yararına olmaktadır? Eğer Bürokrasi toplumdaki düzeni devam ettirmek istiyorsa, ekonomik olarak egemen sınıf olması dolayısıyla kendisiyle birgün iktidar kavgasına girebilecek en yakın sınıf olan Burjuvaziye güçlendirmemeye bilhassa dikkat etmesi gerekecektir. Burada Bürokrasinin Küçük Burjuva diye adlandırabi-

---

yanışma bulunmasına daima büyük önem vermiştir. Bunun en belirgin örneğini, Türk Bürokrasisinin çıkış yeri olan Mülkiye'nin mezunlarının birbirlerini çok tutmalarında ve bu 'ruh'un devam etmesi için Mülkiyeliler Birliği'nin çabalarında görüyoruz. Bu sayede Bürokrasi, iktidarı iyice Burjuvaziye kaptırdığı ve 27 Mayısla bile geri alamadığı bir devrede 'siyasal çıkar' yoluyla idame-i hayat ettirmeye gayret etmektedir.

leceğimiz rahat bir sınıftan gelmekte olduğu gerçeği büyük önem kazanmaktadır. Bu sınıf kökeni gerçeği; Bürokrat zümrenin yabancıya karşı içerdeki zengini tutması, hatta Cumhuriyetten sonra kendisinin de bir miktar burjuvalaşması olgusu ile birleşince; Bürokrasinin Burjuva sınıfının çıkarlarına doğrudan doğruya karşı çıkmasını önleyecektir. Bürokrasi, ancak kendi zümresinin çıkarlarının tehdit edildiğini gördüğü yerde Burjuvaziyle çatışacaktır. Bu durum, yani Bürokrasinin temelde burjuvanın çıkarlarına karşı çıkmayışı olgusu, gene Bürokrasinin sınıfları dengede tutma yoluyla iktidarda kalma felsefesiyle çelişmektedir. Bu önemli gerçek yüzünden, toplumun diyalektiği icabı gelişen Burjuvazinin çıkarlarına uygun bir yönetim biçimi ortaya çıkacaktır. Bu çelişkili durumu Devletçiliği incelerken de göreceğiz.

b) Bürokrat Yönetim Felsefesinin Ekonomik Aracı : Devletçilik

Bürokrasi yönetim felsefesini ekonomik alanda Devletçilik uygulamasında gösterdi. Bunun tartışmasına girişmeden önce bir sorun üzerinde düşünmemiz gerekir. Aynı Bürokrasi, bu ekonomi politikasını neden Kurtuluş Savaşının hemen ertesinde uygulamamış, neden 1923 İzmir İktisat Kongresi toplanarak liberal bir ekonomi izlemeye gidilmiştir? Bu sorunun cevabını ancak Türkiye'nin toplumsal yapısını gözönüne alarak verebiliriz. Kurtuluş Savaşı ertesinin egemen sınıfı, zaferden hemen sonra çıkarının gereğini yerine getirmeye başlamış ve liberal ekonomiye gidilmesi için baskı yapmıştır. Burjuvazinin güçlenmesinin kendisi için ne denli bir tehlike doğurduğunu, bu politikadan büyük zarar gören halk kitlelerinin bir burjuva partisi olarak ortaya çıkan Serbest Fırka'ya umulmadık derecede desteklemelerine kadar anlayamayan Bürokrasi, ancak bu olaydan sonra uyanmıştır.⁴ Ayrıca bu politika değişiminde Türk Devriminin en ağır basan sınıfı olan toprak ağalarının etkisi de büyüktür. 1930'lardaki bunalım sonucu dünya piyasasında fiyatlar düşünce, Bürokrasi felsefe yoksunluğundan «halk» saydığı toprak ağalarını desteklemek için bunların para etmeyen ürünlerini satın almaya başlamıştır. Aynı zamanda bu yeni politika ile ülkedeki gelir dağılımını etkilemek ve bunalım sonucu bozulan ekonomiyi eline alıp kaldırmak da amaçlanmaktadır. Bu sayede halkın hoşnutsuzluğuna da çare bulunmuş olacaktır.

(4) Korkut Boratav, *Türkiyede Devletçilik (1923-1950)*, Ankara, SBF Maliye Enstitüsü, 1962, s. 68.

Dünyanın o günkü gidişine de paralel bir durum gösteren Devletçilik, günün yöneticileri tarafından çeşitli şekillerde yorumlanmış ve uygulanmıştır. Bunlardan kimisi, Bürokrat yönetim felsefesinin sözcüsü olarak Devletçiliği ülkenin ekonomik problemini çözümleyecek öz be öz bir yol sayıp başlı başına bir amaç olarak görmüşlerdir. Örneğin 1942 Temmuzunda başa gelerek savaşın en sıkıntılı dönemlerinde başbakanlık yapan Şükrü Saracoğlu özel ve resmî konuşmalarında devletçiliğin ileri tipte bir sosyalizm olduğunu söylemiştir.⁵ Bu ifadelerin bir nedeni de yöneticilerin içinde bulunduğu psikolojik durumdur. Dünya ulusları içinde ilk kez olarak emperyalizme karşı bir savaş verilmiş ve kazanılmıştır. Bu ayrıksı durumdan yöneticiler haklı olarak gurur duymakta ve bununla birlikte dışarıdan gelecek etkilere karşı her ne kadar 'Garp Medeniyeti' övgüleri sık sık duyuluyorsa da çok duyarlıklı bulunmaktadırlar. İşte bu iki birbirine zıt etkinin tesirinde kalarak söylenen sözlerin en iyi örneklerinden birini gene Saracoğlu'nun şu sözlerinde buluyoruz: «Biz ne Adam Smit'in talebesi, ne de Karl Marks'ın çırağız. Biz sadece, içtimai dini halkçılık ve iktisadi mezhebi devletçilik olan, siyasî bir fırkanın çocuklarıyız».⁶

Çelişkilerle dolu bu tür devletçilik anlayışının en ilginç örneklerinden birini, TBMM'ye verdiği bir söylevde zamanın devlet bakanı Cemil Sait Barlas'ın ağzından dinliyoruz :

«Hususi teşebbüsün gelişmesi için devletçiliğin hudutlandırılması lâzım geldiği ileri sürülüyor. Halk Partisinin tüzüğü vazıhtır. Devletçilik sahası ağır sanayie, harp sanayiine, amme hizmetlerine inhisar etmektedir... Türk köylüsünün hayat seviyesi 1914'e nazaran yükselmiştir. Biz kapitalist değiliz, sosyaliste benzeriz. Fakat istismar etmemek bakımından bundan da ayrılırız. Hiçbir zaman istismar yoluna gitmeyeceğiz... Bütün milletler devletçiliğe temayül ederken biz 18 inci asra dönmeyeceğiz. Kendi amelemizi, işimizi istismar ettirmemek için devletçiliği ortaya koyacağız».⁷

Böyle diyen bir Bürokrasi, savaş içinde kâr hadlerini serbest bırakırken ücretleri dondurmuştur. Gene Bürokrasi, Devletçiliğin

(5) Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, İstanbul Matbaası, 1967, s. 81.

(6) **Aydın Tarihi**, no. 108 (kasım 1942), s. 26. Bugün «Ne sağcıyız ne solcu» şeklindeki söylenen bu sözlerde bir husus dikkati çekmektedir. Saracoğlu 'Adam Smitin talebeleri' sözünün karşıtı olarak 'Karl Marksın çıkarları' deyimini kullanmaktadır. İster istemez bu deyim, Saracoğlu'nun Rusya seyahatinden sonra kişisel bir vurgu da kazanan ve Rusya'ya karşı olan geleneksel bir çekingenliğin kendiliğinden belirlenmiş bir anlatımı olarak çıktığı akla gelmektedir.

(7) **Vatan**, 14 Mart 1950.

en gerekli bir zamanda, 1936 yılından sonra gevşemesine ses çıkarmamıştır.⁸

Yöneticiler arasında bir de Devletçiliği özel teşebbüse destek olarak kurulmuş bir düzen sayanlar ve böyle bir uygulamaya gidenler de vardır. Bu gibilerin öncülüğünü, başında bulunduğu İş Bankası Grubuyla birlikte Celâl Bayar yapmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında «Devlet Sosyalizmi»nin savunuculuğunu yapmış olan Bayar⁹ İş Bankası'nın Atatürk'ün sermaye koyması ve öncülüğüyle kurulmasından sonra özel girişimin başlıca temsilcisi durumuna gelmiş, İş Bankası, devleti kendi ekonomik çıkarlarına alet eden «Affairiste»lerin merkezi olmuştur.

Aslında durumun muhasebesini yaptığımız zaman, devletçiliğin bu ikinci grubun istediği yönde işlemiş olduğunu görüyoruz. Bunun sebebi, Bürokrat felsefede sözü edilen çelişkidir.¹⁰ Zaten doğuşundan ampirik olan ve «eğer doktrine bağlanırsak inkılâbı dondururuz» felsefesiyle sürüp giden bir Tek Parti rejiminin aynı zamanda bürokrasinin herşeye görünürde egemen olmaya meraklı psikolojisine de uyan bu ekonomi politikası ister istemez ülkenin sınıf yapısında egemen olan ögelerin çıkarına çalışacaktır. Nitekim öyle olmuş, öz bir şekilde belirtmek gerekirse Devletçilik, özel teşebbüsün kârını ve sürümünü garanti etmiş, kredi ve döviz gibi kolaylıklar sağlamış, ayrıca işçilerin haklarını kısıp kaldırarak bunların insafsızca sömürülebilmeleri için uygun bir ortam hazırlamıştır.¹¹ Gene Karpat'a göre, «Burjuvazi devletçilikten ancak kâr etmiştir.»¹² Ayrıca Devletçilik, kurduğu fabrikalarda toprak ağalarından aldığı ürünleri işlemiş, böylece, ileride göreceğimiz üzere savaşa birlikte iyice palazlanacak olan ağaların ticaret burjuvasına dönüşmeleri sürecini başlatmıştır. Kısaca söylemek gerekirse Türkiye'de Devletçilik, egemen sınıflara yarıyan bir devlet kapitalizmi olmuştur.

c) Bürokrat Yönetim Felsefesinin Siyasal Aracı : Tek Parti

i) Genel Niteliği

Yukarıda sözü edilen yönetim felsefesinin en önemli belirtisi belki de Tek Parti'dir. Savaşın sonlarına dek mutlak, 1950'ye dek nisbi olarak ülkenin tek egemen siyasal gücü olarak ortaya çıkan

(8) Boratav, s. 106.

(9) Doğan Avcıoğlu, *Türkiyenin Düzeni*, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1968, s. 213.

(10) *Supra.*, s. 161

(11) Boratav, s. 173.

(12) Karpat, s. 80.

CHP'nin bu niteliği taşıması, biraz düşünülürse olağan gözükmemektedir. Burjuvazinin ayrı bir siyasal güç olarak ortaya çıkacak kadar güçlenmemiş olduğu Türkiye'de bütün sınıfları içine almaya önem veren bir CHP doğal olarak kuvvetli olacaktır. Partinin bu niteliği dünyanın siyasal konjonktürüne de (Faşist, Nazi ve Komünist Partileri) uygundur.

Partinin hangi amaç için kurulmuş olduğu konusunda yöneticilerin söyledikleri ilginçtir. Parti hakkında gerek bizzat Parti çevrelerinde, gerekse basında söylenen şey, CHP'nin Türkiye'nin kendine özgü ve tüm zümreleri kapsayan bir kuruluş olduğudur. «Biz bize benzeriz» bahanesi burada da kendini göstermiş, CHP'nin varlığı türlü gerekçelerle haklı gösterilme yoluna gidilmiştir: «...Bu parti CHP'dir ki, hakikatte Avrupaî manasıyla bir parti olmaktan ziyade Türk milletinin en geniş ölçüde memleket şumul milli, siyasi ve içtimai teşkilâtıdır».¹³ Partinin tüm ülkeyi kapsadığı her fırsatta belirtilmekte, bu da diğer ülkelerin tek partilerinden ayrık bir durum göstermektedir: «CHP hiçbir sınıfın menfaati için kurulmuş bir müessese değildir. Onun içinde çiftçi, küçük sanat erbabı, tüccar ve memur gibi Türk camiasını teşkil eden bütün zümrelerin kendilerine mahsus yerleri vardır. Partinin geyesi sınıflar arasında ahenkli işbirliği tesis ederek...»¹⁴ Görüldüğü gibi, ülkedeki sınıfların çıkarlarının bağdaştırılması gerektiğinden söz ederken, partinin sebeb-i hikmeti açığa vurulmuş olmaktadır. Türk Bürokrasisinin temel direği olan CHP'ye verilen bu görevin en ilginç anlatımını, gene başbakan Saracoğlu'ndan dinleyelim:

«...İktisadi ve siyasi sahalarda devletçilik, fertçilik (alkışlar) ve kooperatifçiliğe bırakılan sahalarda o kadar geniştir ki bunlar arasında bir menfaat çarpışması asla olmayacak ve ileride de olmaması için de daima dikkatli ve hesaplı yürüyeceğiz. Bizde imtiyazlar ve sınıflar asla mevcut olmadı. Demokratlık Türk tarihinin derinliklerinden yuvarlanıp gelen büyük hakikattir. Tek Partili bir devlet kurmuş olmamız başlıca bu büyük hakikate dayanıyor. Biz ne sarayın, ne sermayenin ne de sınıfların sultasını istiyoruz. İstedğimiz sadece Türk Milletinin hakimiyetidir».¹⁵

Savaşın başlangıç yıllarında CHP tam anlamıyla tabu'dur. Tek Parti milletini ta kendisini temsil etmek iddiasındadır. Parti organında şöyle sözler sık sık görülmektedir: «CHP demek Türk Mille-

(13) Yunus Nadi, *Cumhuriyet*, 27 mart 1939. *Ayn Tarihi*, no. 64 (mart 1939), s. 70'den

(14) Asım Us, *Vakit*, 16 haziran 1945. *Ayn Tarihi*, no. 139 (haziran 1945), s. 91'den.

(15) *Ayn Tarihi*, no. 105 (ağustos 1942), s. 32.

ti demektir ve CHP demek Türk hükümeti demektir»¹⁶ Dolayısıyla CHP'nin başka bir görünümü olan Meclis'in de ulusun tümünü temsil ettiği varsayıldığından, bu durum mantıksal bir sonuca ulaştırıldığında CHP'ye muhalefet etmek, Millete ve Devlete karşı çıkmak ve «memleketin yüksek menfaatlerine» dokunmak şeklini alabilmektedir.

ii) Tek Partinin Evrimi

Savaşın sonuna varıldığında durumda bir değişiklik başgösterdiğini görüyoruz. Artık, bir muhalefet su yüzüne çıkmış, Tek Parti'nin tek'liği tartışılmaya başlanmış ve bu kez bu tekliğin bir meziyet değil, bir kusur olduğu ortaya atılmıştır. 1945 yılı geldiğinde gazetelerde Cumhurbaşkanı'nın yani kudretli Millî Şef'in parti başkanlığından çekilmesi bile açıktan açığa istenebilmektedir. Bizzat İnönü aynı yıl içinde verdiği söylevlerde: «Bizim tek eksikimiz, hükümet partisinin karşısında bir parti bulunmamasıdır»¹⁷ demektedir, bu demeci basında derhal desteklenmektedir. Gene İnönü «...Harp zamanlarının ihtiyatlı tedbirlere lüzum gösteren darlıkları kalktı, memleketin siyaset ve fikir hayatında demokrasi prensipleri daha geniş ölçüde hüküm sürecektir... Büyük Millet Meclisinin kudretli elinde olan millet idaresi, demokrasi yolunda olan gelişmesinde devam edecektir»¹⁸ diyerek muhalefet için gerekli zemini hazırlamaktadır. Gerçek niyeti ne olursa olsun, Millî Şef'in bile bu şimdiye dek alışılmadık olan havaya kesinlikle engel olamayacağı su götürmez bir gerçektir. Zira savaş içinde iyice güçlenen ve bürokrat bir partinin içinde hareket serbestileri ne de olsa kısıtlanan, bir de 1945 toprak reformu gibi devrimci yasalarla ürkütülen Burjuvazi, yönetimi bizzat ele almaya hazırlanmaktadır. Bu süreçte Burjuvazi özellikle, savaşın sıkıntılarından nasibini bol bol almış ve kendisini bu kadar sıkmasına karşılık fazla birşey verememiş olan bir partiyi yıllardır başında görmekten bıkmış olan yoksul halktan yararlanacaktır. Kısacası sınıf yapısındaki değişim olgunlaşmış, üst-yapıya yansımayla hazırlanmaktadır.

iii) Şahıs Kültü

İncelediğimiz devrede Bürokrat yönetimin sembolü olan Millî Şef'i yüceltmek için yoğun olarak şahıs kültü yapıldığını görüyoruz. Osmanlı geleneğinin ve Tek Parti yönetiminin doğal sonucu olan bu

(16) Kemal Ünal, *Ulus*, 3 haziran 1939. *Ayn Tarihî*, no. 67 (haziran 1939), s. 58.den.

(17) *Tan*, 2 kasım 1945.

(18) *Ayn Tarihî*, no. 138 (mayıs 1945), s. 53.

durum savaşın getirdiği atmosfer içinde gözümüze daha da doğal gözükmekteyse de örneğin devrin basınında göze çarpan örnekler insanı rahatsız edici niteliktedir. İnönü'nün bir söylevi mi övülecektir, «Biz insan millet olmuş kürsüden konuşuyor»¹⁹ şeklinde şiirler söylenmektedir. Ülkede demokrasi olduğundan mı sözedilecektir, «Türkiye Cumhuriyeti, diğer ülkelerden daha demokratiktir, daha halkçıdır... Ne mutlu ki İnönü yüceliğinde Şeflerin yolunda yürüyoruz»²⁰ diye yazılmaktadır, İnönü zaferleri mi anılacaktır, «Dün batan güneş, bugün doğan güneşe çektiği telde...»²¹ gibi patetik anlatımlar kullanılmaktadır. Bu putlaştırma yalnız Milli Şef'in kişisine sınırlı kalmamakta, ailesi üyeleri için de uygulanabilmektedir. Örneğin cumhurbaşkanının oğlunun da akranlarıyla birlikte Türkkuşu pilot brövesi alması dolayısıyla yapılan törende bizzat Meclis Başkanı Abdülhalik Renda «Ömer İnönü, Hava Kurumu'nun kanatları seni daima şerefle hatırlayacaktır»²² demektedir. Gene Ömer İnönü'nün eski bir sınıf arkadaşından dinlediğime göre son ders zili-nin çalmasından önce davranan lise müdürü sıkıntıdan kızarmış bir Ömer'in paltosunu tutmaya koşmaktadır.²³

Bu şahıs kültü de, tıpkı incelediğimiz devrenin diğer temel taşları olan Devletçilik ve Tek Parti gibi, savaşın sonunda zayıflamıştır.

B — Dış Etken : Savaş

Buraya dek anlatılan iç dinamik unsurları olan Türkiye'nin Sınıfsal Yapısı ve Bürokrasinin Yönetim Felsefesi, 1939'a dek olan dönemi meydana getiren ve 1939-45 dönemini etkileyen iç etkenlerdir. Giriş kısmındaki tezde, bu dönemin olağanüstü bir dönem olduğu ve siyasal hayatın atmosferinin daha çok dış etkenler tarafından oluşturulduğu savı öne sürülmüştü. Gerçekten, 1939'da patlayan İkinci Dünya Savaşı, Türkiye'nin katılmamasına rağmen bu ülkeyi çok büyük ölçüde etkilemiştir. Şöyle ki, tüm iç politika eylemleri savaşa girmemek amacına göre ayarlanmakta, siyasal hayat ve

(19) Behçet Kemal Çağlar, *Ayın Tarihi*, no. 66 (mayıs 1939), s. 538.

(20) Kâzım Nami Duru, *Halkın Sesi*, 3 İlkteşrin 1940. *Ayın Tarihi*, no. 38 (ekim 1940), s. 36'dan.

(21) *Ayın Tarihi*, no. 84 (kasım 1940), s. 45.

(22) *Ayın Tarihi*, no. 107 (ekim 1942), s. 9.

(23) Aynı Ömer İnönü 1950 seçiminin yitirilmesinden hemen sonra bir çocuğu arabasıyla ezmekten sanık olarak mahkemeye verilecek ve beraat edene dek her yönden baskı ve hakaretlere uğrayacaktır. (Y. K. Karaosmanoğlu, *Politikada 45 Yıl*, Ankara, Bilgi Vaynevi, 1968, s. 186).

akımlar Bürokrasi tarafından bu amaca ulaşacak şekilde düzenlenmektedir.

Savaşın, Siyasal Hayat ve Akımları bu açıdan etkilemesinin yanı sıra, normal zamanların tersine işleyen bu etkinin çok daha önemli bir yanı daha vardır. Kurtuluş Savaşı ile birlikte gelişmesi hızlanan Ticaret Burjuvazisi, Bürokrasinin zaten radikallikten yoksun politikasının bir savaş ekonomisi kuramaması yüzünden büyük bir hamle yapmış, normal olarak çok uzun zaman alacak olan gelişmesini tamamlayarak daha savaşın sonuna varmadan iktidara oynamaya başlamıştır. Birinci etkinin aksine Bürokrasinin iradesi dışında olan bu etkinin sonucu 1950'de ortaya çıkacak, bu tarihte savaşın doğurmadığı, fakat çok büyük ölçüde gelişmesine olanak verdiği Burjuvazi iktidarı ele alacaktır.

Bu süreçte Savaş olgusunun ne denli önemli olduğu ve diğerlerini gölgede bıraktığı bundan sonraki bölümlerde daha yakından görülecektir.

III — 1939-1945 DÖNEMİNDE TÜRKİYE'DE EKONOMİK ve TOPLUMSAL HAYAT

A — Toprak Ağasının Burjuvalaşması ve Burjuvazinin Güçlenmesi

1) 1939 Parti Örgütü Değişikliği

Bürokrasinin, denetimi elinde bulundurmak için Parti ve Devleti nasıl özdeş tuttuğunu görmüştük. Bu özdeşlik Bürokrasinin iktidarının sürmesi için yaşamsal bir önem taşımaktadır. Fakat 1939 temmuzunda bu durumu bozacak bir olayla karşılaşmaktayız. Bu tarihte parti örgütünde bir değişiklik yapılmış ve parti il başkanlıklarıyla valilikler ayrılmıştır.²⁴ Bu iki önemli mevki, 1936 yılında yapılan bir değişiklikle birleştirilmiş, valiler aynı zamanda parti il örgütlerinin başına, Parti Genel Sekreteri de İçişleri Bakanlığına getirilmişti. 1939 değişikliğini çözümleyebilmek için önce 1936'nın incelenmesi gerekir.

Devrimci partiler, sınıfları dengede tutma zorunda oluşundan dolayı özelliği tutuculuk olan Bürokrasiyi denetimlerine almaya dikkat ederler. Halbuki Tek Parti'nin teşkilâtının karşı-devrimci unsur olan Eşrafa dayanması yüzünden devrimcilik, parti üzerin-

(24) *Ayın Tarihi*, no. 68 (temmuz 1939), s. 39.

de bürokrasinin kontrolünü artırmasını gerektirmiştir.²⁹ Bu değişiklik, o sıralarda Faşist İtalya'yı ziyaret edip dönmüş bulunan Parti Genel Sekreteri Recep Peker'in eseri gibi gözükmetedir. Türk Bürokrat yönetim felsefesinin en sivri siması olan Peker'in dünyanın genel konjonktüründen de esinlenerek böyle bir düzenlemeye gitmiş olması mümkündür. Yani özet olarak, 1936 düzenlemesi Bürokrasinin Eşraf yani Ticaret Burjuvazisi üzerinde denetimini sıklaştırmasıdır.

1939 değişikliğine gelince. Acaba bu ayrılışın nedeni, Yakup Kadri'nin dediği gibi Partinin halkla ilişkisinin bir süreden beri kesilmiş olmasından ve bu durumu düzeltmek isteğinden ötürü müydü?³⁰ Her olayın rasyonel görünebilecek bütün gerekçelerinin altında toplumsal ve ekonomik zorunlulukların diktasını aramak gerekir. Bu felsefeden hareket ettiğimizde, 1939 ayırmasının, yerel liderlerin yani Eşrafın, yani Ticaret Burjuvazisi artı Toprak Ağalarının 1936'de yitirdikleri parti denetimini yeniden kazanmaları şeklinde yorumlanması gerektiğini görürüz. Sanki bu ayrılmayı bir bakıma telafi etmek istermişcesine, Bürokrasi bundan böyle Parti Genel Sekreterinin Devlet Bakanı olarak Bakanlar Kuruluna katılmasını da kararlaştırmıştır.

2) Savaş Ekonomisi

O günlerin gazetelerine bir göz attığımızda en çok dikkatimizi çekecek olan çok sık rastlanan «spekülasyon yaptırmayacağız» lâflarıdır. Demek ki yaygın bir şekilde spekülasyon yapılmaktadır. Gerçekten, savaş Türkiye'nin ekonomisi üzerinde çok derin etkiler yapmaya başlamıştır. Bir milyondan fazla genç adam silâh altındadır. Bu şu demektir ki bir milyon kişi üretimden alınıp tüketici duruma sokulmuştur. Doğal bir sonuç olarak üretim azalmış, tüketim artmış bulunmaktadır. İş bu kadarla da kalmamakta, halk kıtlık korkusuyla ihtiyacından fazla alıp istif etmekte, bu arada karaborsa da için için piyasayı ele geçirmeye çalışmaktadır.

Uluslararası durumun iç düzene yaptığı bu etkiler sonucu, diğer ülkelerin yaptığı gibi bir savaş ekonomisine gitmek zorunluluğu belirdi. Nihayet 18 Ocak 1940'da «Milli Korunma Kanunu» çıkarıldı. Bu kanun, bu devrenin temel ekonomik mevzuatıdır. İlk bakışta yaraları sarılabilecek, bir savaş ekonomisi uygulayabilecek devletçi hükümler getirmektedir. Üretilen mal miktarı hükü-

(25) Avcıoğlu, s. 176.

(26) Karaosmanoğlu, s. 175.

metçe saptanacak, devlet teşebbüslere el koyabilecek, yatırımları düzenliyecek, taşıtları çalıştırabilecek, üretim ve dağıtımı sağlayacak, işgücü kıtlığını giderecektir. Ayrıca hükümete sıkı yönetim ilân etme ve mülk zaptetme gibi olağanüstü yetkiler de verilmektedir.²⁷

Bu hükümlere bakılınca, kanunun neredeyse sosyalist bir ekonomiye uyacak bir düzen getirdiği çıkarılabilir. Aslında, bu hükümlerin uygulamasında çok yumuşak davranılmış olduğunun yanı sıra, kanun özel teşebbüsü kayıran hükümlerle de doludur. Devlet kredi verecek, mallarını satın alacak, ithalât yaptıracak, kârı garantiliyecektir. Üstelik işçi hakları son derece kısıtlanmakta, ücretli çalışma zorunluluğu getirilmektedir.²⁸

Üstelik kanun tarım alanında sosyal adaletle hiç bağdaşmayacak ve az topraklı köylüyü toprak ağasına ezdirecek bir hüküm taşımaktadır.²⁹ Bu 41. maddeye göre, ekilen her 40 dönüm arazi için bir çift öküz milli müdafaa mükellefiyetinden istisna edilmektedir. Arazisi 40 dönümden az olanlar bütün öküzlerini devlete vermek zorundadırlar. O zamanlar bunun küçük çiftçinin yıkımı demek olacağı Mecliste söylenmiştir. Fakat maddenin kabul edilmiş olması, Parti üzerinde toprak ağalarının ne denli etkili olduklarını göstermektedir. Bunda, Bürokrasinin tarım üretimini artırmak için asıl ürünü yetiştiren büyük işletmelere dokunamamış olmasının rolü de vardır.

Bu sırada, 1938 yılında çıkarılmış olan Toprak Mahsulleri Ofisi (TMO) kanunu yürürlüktedir. TMO, tarım ürünü fiyatlarını yüksek tutmakla köylüyü korumak ve kamu tüketimi için ürün biriktirmek amacıyla kurulmuştur. Fakat bunun hükümleri, MKK ile birleşince tahıl yetiştirenlerin çok aleyhinde olan bir durum ortaya çıkmıştır. Çünkü bütün endişe üretimi artırmak ve kentlerle orduyu beslemek olduğu için TMO, buğdayı üreticiden piyasaya rayicinden çok düşük bir fiyattan, 5 kuruştan zorunlu mübayaa yaparak almaktadır. Kentli ucuz ekmek yiyecek diye köylüye yüklenilmiştir. Bu arada tahıl dışındaki ürünlerden Toprak Ağası gene kâr etmekte, savaş dolayısıyla pahalılaşan pamuğunu vb. devlete satmaktadır. Olan gene fakir köylüye olmuştur. Savaşın getirdiği bir üretimi artırma endişesi zengini daha zengin, fakiri daha fakir kılmaktadır. Artık sınıfsal farklar iyice belirlenmeye, bu ara-

(27) Avcıoğlu, s. 221.

(28) Boratav, s. 181-82.

(29) *Ibid.*, s. 183.

da egemen sınıf iyiden iyiye evrilmeye başlamıştır. Bu Toprak Ağasının burjuvalaşmasıdır. Savaşın doğurduğu kıtlık, enflasyon ve geniş devlet mübayaaları, bu sınıfın gelişmesini muazzam hızlandırmıştır. Cemal Nadir'in çizgileriyle siyasal edebiyata giren «Hacıağa» tipi ekonomiye egemen olmuştur. Kentlerde ise ithalât tüccarının ihtikârı müthiştir. Bu durumu bir miktar da kendisi yaratan Bürokrasi için alârm çalmaya başlamıştır ama çok geç kalmıştır. Başvekil Saydam, Meclisin kapanış nutkunda tüccarlara ve ihtikâra şiddetle hücum etmektedir.

«Bu arada ithalât tacirlerinden şikâyetim olduğunu söylemeden bu bahsi kapatmıyacağım... Yakın zamanda büyük şehirlerimizdeki ithalât tacirlerini buraya çağırarak kendilerinden öğrenmeye uğraşacağım, şikâyetlerini dinleyeceğim. Vazifelerinin yalnız kendi menfaatlerine inhisar etmediğini onun fevkinde umumi menfaatin hakim olduğunu anlatmaya çalışacağım. Olmadığı takdirde bundan evvel başka bir vesile ile huzurunuzda arzettiğim gibi, ithalâtı Devlete inhisar ettirmek teşebbüsüne geçeceğim.»³⁰

1942 yılı geldiğinde ekonomik durum daha da zorlaştı. MKK hükümleri sanayi kuruluşlarına el konabilecek hale getirildi, ek-mek karneye bağlandı. Fakat tedbirler bir sonuç vermiyordu. Nihayet durum, böylesine bozulan bir düzeni olanaksızlıklar içinde elinden geldiği kadar düzeltmeye uğraşan başvekil Refik Saydam'ın ölümüyle daha da kötüleşti. Yeni başvekil Saracoğlu'nun ticaret bakanlığına getirilen İzmir'in başarılı Belediye Başkanı Behçet Uz'un Ege Bölgesine giderek Saydam tarafından binbir güçlük-le dizginlenen fiyatları serbest bırakacağını halka hissettirmesi üzerine, eldeki cılız stoklar birdenbire eriyiverdi. Bunun sonucu olarak fiyatlar alabora olmuş, altın alabildiğine yükselmiştir. Örneğin buğday 13,5 kuruştan 100 kuruşa, zeytinyağı 85 kuruştan 300 kuruşa,³¹ balmumu 70 kuruştan 380 kuruşa fırlamıştır.³² Bu durumda bütçe dengesi kalmamış, devlet bilhassa askeri harcamaların ödenmesinde büyük güçlüklerle uğramıştır. Böylece bir yandan halkın paraya güveni azalırken, diğer yandan istifçilik başlamıştır. Artık Ticaret Burjuvası olmaya başlayan Toprak Ağalarının yanında bazı azınlıklar muazzam zenginleşmiştir. Dolaşımdaki paranın en kısa zamanda geri çekilmesi gerekmektedir. Türkiye'de

(30) *Ayn Tarihî*, no. 86 (ocak 1941), s. 8.

(31) Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, C. II, İstanbul, Remzi Kitabevi, 1967, s. 230.

(32) Hüseyin Avni [Şanda], *Yurt ve Dünya*, no. 19, 1 ekim 1942.

gelir vergisi de yoktur. Cumhurbaşkanı İnönü bile 1 Ekim 1942 tarihli söylevinde durumu şöyle tel'in etmektedir :

«Bulanık zamanı bir daha ele geçmez bir fırsat sayan eski batakeçi çiftlik ağası ve elinden gelse teneffüs ettiğimiz havayı ticaret malı yapmaya yeltenen gözü doymaz vurguncu tüccar... büyük bir milletin bütün hayatına küstah bir surette kundak sokmaya çalışmışlardır.»³³

Artık Bürokrasi durumdan iyice endişelenmiştir.

B — Bürokrasinin Güçlenen Burjuvaziyle Çatışması : Varlık Vergisi

Bürokrasi duruma olağanüstü bir vergi koymak suretiyle çözüm yolu bulmuştur : Varlık Vergisi.

Herşeyden önce söylemek gerekir ki, Varlık Vergisi gibi olağanüstü bir verginin kaçınılmaz olduğunda hemen herkes, hatta en amansız eleştiricileri bile birleşmektedirler. Buraya kadar bir sorun yoktur. Fakat verginin alınış yöntemi, daha doğrusu yöntemsizliği ve sona erdiriliş şeklindeki açık haksızlıklar haklı olarak çok seslerin yükselmesine sebep olmuştur. En önemli uygulayıcılarından biri olan İstanbul Defterdarının da belirttiği gibi Türkiye'yi Varlık Vergisine götüren nedenler şunlardır :³⁴

- 1) Savaş yüzünden fiyatların yükselmesi, memur adedi ve maaşlarının artırılması, yani devlete para gereği.
- 2) Bütçe açığını kapatmak için başvurulmuş emisyonun yarattığı enflasyon. Bu paranın piyasadan çekilmesi gereği.
- 3) Karaborsacıların artması, 1939'da stoku olanların zenginleşip savaş içinde yüzlerce milyonerin doğması. Bunların iktisadlarının ağır vergiler ve zorunlu istikrazlarla absorbe edilmesi gerekmektedir. Bunlar özellikle azınlıklardır.

Görülüyor ki bunlar hep için için gelişmekte olan burjuvazinin savaştan yararlanarak gücünü artırmayı hızlandırmasının sonuçlarıdır. Savaş, yani uluslararası durum gene en önemli etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası durumun Varlık Vergisinin ortaya çıkmasında üzerinde durulup tartışılması gereken bir etkisi daha vardır ki Ökte bunu şöyle belirtiyor :

(33) *Ayın Tarihi*, no. 108 (kasım 1942), s. 23.

(34) Faik Ökte, *Varlık Vergisi Faciası*, İstanbul, Nebioğlu Yayınevi, [1951], s. 35-38.

«Varlık Vergisini doğuran sebepler arasında Irkçılık da yer alır. Alman mektebinden su için bu çelimsiz nebat o devirlerde çeşitli çiçekler açmış ve meyva vermiştir. İşin kayda değer tarafı bizim bu mevzuda da geç kalmış oluşumuzdur. Varlık Vergisinin mer'iyete konulduğu günlerde uzağı görenler Alman yıldızının ufukta parlaklığını kaybettiğinin farkında idiler».³⁵

Hiç kuşkusuz verginin ortaya çıkmasında doğrudan bir Alman ve faşist baskı veya etki olmamıştır. Fakat Kuruluş Savaşı sonrası Türk insanını içinde bulunduğu aşağılık duygusundan kurtarmak için yapılan Türkçü telkinlerle yetişen o zamanki bürokrat kadronun, Hükümetin Almanlara yaranmak için başıboş bıraktığı Nazi propagandasının baş teması olan ırkçılığın etkisi altında da kalarak ve bu arada azınlıkların haksız kârlarına karşı tepki duyarak bu kişilere daha fazla yüklenmiş olduğu da kuşku götürmez.

Vergiden iki kelimeyle söz etmek gerekirse, vergi tamamen takdirdir, itirazı temyizi yoktur, 15 gün içinde tarh edilir, 15 gün içinde de tahsile gidilir. Mükellef bunu izleyen iki hafta içinde de ödemezse, zorla çalıştırılır ve ücretlerinin yarısı borçlarına mahsup edilir.³⁶ Böylece Aşkale'ye taş kırmaya gönderilenler arasında azınlıklar çoğunluktadır. Gerçi bunun bir nedeni savaş zenginlerinin en çok azınlıklar arasından çıkmasıdır; fakat Beyoğlunda mağazaların kepenklerini yağlayan bir yahudinin yağcı diye sınıflandırılarak ona göre vergilendirilmesi, İzmir'de ufacık aktar dükkanındaki bir sürü ıvır zıvır arasında bulunan iki kavanoz akide şekeri yüzünden şekerci diye o zamanın parasıyla kendisinden binlerce lira talebedilen bir diğerinin maceralarını o günleri yaşamışlardan her zaman dinlemek mümkündür. Bu arada yabancı uyruklular kurtulmuştur. Sefaretlerin baskısı Saracoğlunun «Arkadaş, ben Osmanlı Sadrazamı değilim» sözünü boşa çıkarmıştır.³⁷ Vergi gayri hümanist bir renk de taşımaktadır. 100.000 lira borç ile çalışma yerine yollananlar, bu borcu ancak 250 yılda ödeyeabileceklerdir.³⁸

Bir defaya mahsus olan verginin nasıl sona erdiği ise bütün bunların üzerine tuz biber eken niteliktedir. 114. 368 mükelleften 465 milyon vergi alınması kararlaştırılmış, tahsilât 315 milyon olmuş, nihayet ödenmeyen borçlar verginin konmasından 16 ay sonra bir kanun çıkartılarak silinmiştir.³⁹

(35) *İbid.*, s. 38.

(36) *İbid.*, s. 50-52.

(37) Aydemir, s. 233.

(38) Ökte, s. 57.

(39) *İbid.*, s. 237.

Bu zamana kadar borcunu ödeyenler ödemiş, ancak bir kısmını ödeyebilenler Aşkale'ye gönderilmiş, o tarihe kadar türlü yollarla ödemedi kaçınmayı başarabilenler ise kurtulmuştur. Özellikle bunun, vergisini kanuna uygun olarak ödeyen üzerindeki etkisi tahmin edilebilir.

Sonuç olarak, Bürokrasi, gittikçe güçlenen Burjuvaziyle yaptığı bu mücadeleden yenik çıkmış, üstelik bu sınıftan iyice karşısına almış bulunmaktadır.

C — Bürokrasinin Güçlenen Toprak Ağalarıyla Çatışması

1 — Köy Enstitüleri Kanunu

Savaş içinde büyük ölçüde güçlenen ve ticaret burjuvası olan toprak ağaları ile Bürokrasinin çatışması iki önemli kanun dolayısıyla oldu. Bunlardan birincisi olan Köy Enstitüleri Kanunu'nda saldırı, İnönü'nün 19 Mayıs 1945 tarihli söylevindeki liberal ifadede de cesaretlenen toprak ağalarından gelmiştir. Diğer çatışma konusu olan Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu olayında ise girişim can kaygusuna düşen Bürokrasiden gelmiştir, fakat görüleceği gibi çok geç kalınmıştır.

Savaş içinde güçlenmesini tamamlamış ve tetikte beklemekte olan toprak ağası-ticaret burjuvası, 17 Nisan 1940'da kurulan ve uzun vadede fakat sağlam bir şekilde kendi düzenlerine karşı çıkacak aydın köylü yetiştirmekte olan Köy Enstitülerine Eskişehirli ağa Emin Sazak'ın ağzından saldırıya başlamıştır. Geniş toprakları içinde 4 tane tiren istasyonu bulunan, daha 1923 yılında «Cumhuriyet İnşaat Anonim Şirketi'ni, hatta sonraları Eskişehir Bankasını kurarak Türkiye'de toprak ağalığından ticaret kapitalistliğine geçişi en somut olarak temsil edenlerden biri haline gelen (39a) Sazak, Meclis'te örneğin Köy Enstitülerinde okutulan bir türkünün mısraını okumakta ve köy gençlerinin ahlaksızlığa itildiklerini söyleyerek Milli Eğitim Bakanı H.A. Yücel'e hücum etmektedir. Sazak çeşitli vesilelerle enstitülerin pratik çalışmalarını da baltalamaktadır :

«Arkadaşlar, bir çift öküz almış bir öğretmen çifte gitmiş uğraşiyor, tarlasının taşını ayıklayacak, pancar ekecek. Bu adam amele tutsa olmaz. Maarif Vekili beyefendiye gider rica ederim, bu işlerde köylüyü mükellef kılsak daha hayırlı olur, derim diye düşündüm. Zannettim ki bir aferin alacağız vekil beyden...

(39a) Doç. Dr. Gündüz Ökçün'le Ağustos 1969 tarihli konuşmadan.

Bu mektep Beylikahır mektebidir. Bunu duyursam milletin huzurunda vicdanım rahat edecektir». ⁴⁰

Bu sözlerin samimiyetsizliği açıktır, zira Sazak hemen bu sözlerin arkasından şehirlerde ve kasabalarda okulların bedava yapıldığını bildikleri için köylülerin kendi okullarını yaparken devletin yardımını ummakta haklı olduklarını söylemiştir.

Enstitüler kurulduğu zaman, bu sayede 15 yıl içinde ilkokul sorununun çözümleneceğini söyleyen İnönü bu konuda egemen sınıfla kişisel bir çatışmadan çekindiği ve başaracağından emin olmadığı için desteğini esirgeyince bu devrimci kurumlar bu saldırılar karşısında fazla dayanmamış, 1946'da Yücel istifa zorunda kalmış, arkasından Tonguç orta öğretim resim öğretmenliğine atanmış, 1947 yılında kanunla öğretmenin toprak edinmesi güçleştirilmiş, verilen klâsikler geri alınıp öğrencilerin seviyelerine göre kitaplar okutmaları öğütlenmiş, 1947 Yüksek Köy Enstitüleri kapatılmış, aynı yılda yeni yönetmelikle enstitüler normal birer okul haline getirilmiş, D.P. zamanında da adlarıyla birlikte tasfiye edilmişlerdir. ⁴¹ Diğer bir deyimle, Bürokrasi bu mücadeleden de yenik çıkmıştır.

2 — Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu

Memleketin düzeni ve havası bu durumdayken olağanüstü bir çabayla ikinci bir devrimci girişim başlatılmıştır. Meclise bir toprak reformu tasarısı getirilmiştir. Meclisin o günkü havası ve ülkenin savaş sonundaki sınıf yapısı göz önünde bulundurulacak olursa bu girişim akıl almayacak birşeydir. Ashında tasarısı tümüyle radikal bir nitelik göstermemektedir. «Düzenli işletme adıyla kapitalist çiftlikleri koruyan ve daha çok sahibinin başında durmadığı büyük ortakçı çiftlikleri hedef alan ılımlı bir görüş getirmektedir». ⁴² Tasarının adı «Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu» konularak büyük toprak sahiplerinin boş yere bir toprak reformu fobisi içine düşmeleri bir dereceye kadar önlenmek istenmiştir. Tabii bütün bunlar bürokrasinin boş bir samisinden ibarettir. Toprak Ağası, ekonomik çıkarı söz konusu olunca böyle isimlerle vb. aldatılamıyacaktır. Kanunun belirtilen amacı toprağa ihtiyacı olan köylülere toprak ve gereç dağıtmaktır. Böylece Bürokrasinin iktidarını tehdit edecek şekilde gelişen Toprak Ağalarına karşı küçük kapitalist işletmeler çıkarılmak istenmiştir. Gene burada Bürokrasinin dengeyi sağlama çabasını görüyoruz.

(40) *Ayın Tarihi*, no. 138 (mayıs 1945), s. 107.

(41) *Avcıoğlu*, s. 239.

(42) *İbid.*, s. 235.

Dağıtıma tabi arazi hazine, vakıf ve belediyelere ait topraklardan ve 5000 dönümden büyük çiftliklerden istimlak yolu ile elde edilecektir. Bu topraklar ihtiyacı karşılamazsa 2000 dönümlük, yani orta büyüklükteki çiftlikler de kamulaştırılacaktır. (Md. 14, 15, 16). O halde tasarımı nasıl devrimci olarak niteliyebiliriz? Bir tek maddesinden ötürü - 17. Madde. Bu ünlü maddenin metni şudur :

«Topraksız veya az topraklı olan ortakçılar, kiracılar veya tarım işçileri tarafından işlenmekte bulunan arazi, o bölgede, 39. madde gereğince dağıtmaya esas tutulan miktarın 3 katı ve kendi seçtiği yerde sahibine bırakılmak şartıyla, yukarıda yazılı çiftçi ve işçilere dağıtılmak suretiyle kamulaştırılır. Sahibine bırakılacak arazi 15 dönümden aşağı olamaz. Bu madde hükmünün uygulanmasında 15. ve 16. madde hükümleri işlemez. Geçici mevsim işçileri hakkında bu hüküm uygulanmaz».⁴³

Yani nüfusun yoğun olduğu bölgede de devlet, vakıf ve belediyelere ait topraklar ihtiyacı karşılamaz ise 2000 dönümden aşığı da alınabilecektir. Asıl mal sahibi toprakların içinden istediği 50 dönümü kendine ayırabilirdi. Bedel, uzun vadeliydi. «2000 dönümden büyük çiftlikler Türkiye'de toprak mülkiyetinin temelini teşkil eder ve 200-2000 dönümlük küçük mülklerin büyük çoğunluğu toprağın kıt olduğu nüfusun kesif bölgelerinde bulunur. 17. maddenin gerçekten uygulanması köy ve kasabalarda orta büyüklükte mülklerin, yani toprak sahipleri sınıfının ortadan kalkması demek olurdu».⁴⁴

Ülkemizdeki ilk ciddi toprak anketlerinin yapıldığı 1952 yılında köy zengini ve ağa ailelerinin tarım nüfusuna oranı sadece % 1,16 olmakla birlikte ellerinde bulundurdıkları toprakların bütün işlenen toprağa oranı % 60 gibi çok yüksek bir rakkamdır.⁴⁵ Toprak reformuna teşebbüs edildiği 1945 yılında bu adaletsizliğin bir miktar daha az olduğu kabul edilse bile, gene de fazla değişen birşey olmayacak, gene Toprak Ağaları sınıfının muazzam güçlü olduğu gerçeği olduğu gibi kalacaktır. İşte bu güçlü sınıfın temsilcileri olan Batı Anadolu'dan Adnan Menderes, Orta Anadolu'dan Emin Sazak, Çukurova'dan Cavit Oral ve Doğu'dan Şeref Uluğ tasarının amansız düşmanı kesildiler.

(43) Aydemir, s. 347-48.

(44) Karpat, s. 108.

(45) Beşir Hamitoğulları, «Türkiyede Toprak, Toprak Reformu ve İktisadi Kalkınma», *Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. XXI, no. 1 (mart 1966), s. 35.

Tasarı Menderes'in sözcüsü olduğu tarım komisyonunda tamamen dejenere edilip uygulanamaz duruma sokuldu. Bunun üzerine 17. madde Meclise sevk edildi. Menderes'e göre Türkiye'de büyük toprak mülkiyeti yoktu. Toprak yetersizliği tarıma elverişli arazilerin işletmeye açılmamasından doğuyordu. Toprak kanunu Nasional Sosyalist Almanya'nın Erhkoef toprak ve iskân kanunundan hemen hemen olduğu gibi aktarılmış fikir ve hükümleri kapsıyordu.⁴⁶ Menderes, 17. madde hariç, toprak kanununu desteklediğini söyledi. Cavit Oral da maddenin aleyhindeydi :

«Bu, bizi geniş topraklar üzerinde daralarak eski zaman ev iktisadiyatına götürmektedir. Halbuki bugün Türkiye mümkün olan kuvvetle çok ekmek, çok yetiştirmek ve çok ucuza maletmek ve böylece memlekete bol döviz getirmek zaruretiyle karşı karşıyadır. Bu kanun tasarısı ise, aksi olarak istihsal kaynaklarını huzursuzluğa sürüklemektedir».⁴⁷

Emin Sazak'ın söyledikleri ise çok daha ilginçtir :

«İnsanların çamurunu değiştiremeyiz ki. Birisi kumandan olur, mareşal olur, öbürü nefer olur. Hepsini mareşal yapamayız. Arkadaşlar, bu amele işi bütün köyleri altüst eder. Çiftçiler kendisini nisbeten kurtarır. Amma bu prensip kabul edilince yarın amele şu apartmanın bir odasını istemek hakkı olacaktır. Böyle bir prensip kabul ediyoruz birader.»⁴⁸

Nihayet bazılarının baskıyla imzalatılan 312 imzalı bir önerge verilerek 17. maddenin geçmesi sağlandı. Bütün bu çabaların arkasında devrimci tarım bakanı Hatiboğlu'yu destekleyen İnönü'yü görüyoruz. Yalnız, kendisini açıkça ortaya koymaktan çekinmekte, yakınlarından birini Meclise göndererek kendi ağzından: «Reformda ısrar edin. Toprak reformu istemiyen parti benim partim değildir» diye yaymaktadır.⁴⁹ İşte bu ağır baskılar sonucu tasarı 11 haziran 1945'de kanunlaştı.

17. madde 22 mart 1950 tarihinde hiçbir önemli dağıtma yapılamadan 5618 sayılı kanunla değiştirilecektir. Kanun DP'nin doğması için gereken kıvılcımı çıkarmış, turnesol kağıdı gibi kimin ne olduğunu hemen belli etmiştir. Sadece buradan devrimci niteliği hakkında bir fikir edinilebilir.

Kanunun kabul edilmesinden birkaç ay sonra bütün bu mücahedelelerin babası olan Hatipoğlu tarım bakanlığından ayrılmış, ye-

(46) TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. XVII, s. 116. Karpat, s. 111'den

(47) Ayın Tarihi, no. 138 (mayıs 1945), s. 28.

(48) TBMM. Tutanak Dergisi, Dönem 7, C. XVII, s. 8. Karpat, s. 110'dan.

(49) Aydemir, s. 348.

rine toprak ağası Cavit Oral gelmiştir. Yani mücadeleyi toprak ağaları kazanmıştır.

İşin burasında insanın aklına ister istemez bir soru gelmektedir : Toprak Reformu yasası, Türkiye'nin sınıf yapısının en uygun-suz bir zamanında Meclise getirilmiştir. Uygulanma olanağının sıfır olacağı ortadadır. Bu mantık bakımından sakat tutumun sebebi nedir?

1) İnönü bu denli muhalefetle karşılaşacağını tahmin etmemiş ve hele bu olayın DP'nin kurulması için gerekli basamakların sonuncusu olduğunu farketmemiştir. Sınıf yapısının aldığı yeni durumdan Bürokrasinin tam olarak haberdar olmadığı anlaşılmaktadır. Sonradan durumu farkederek tepki göstermiş, fakat çok geç kalmıştır. Bürokrasi, çıkarı gerektirmediği için 1945'e dek statükocu, 1945'de çıkarı gerektirdiği için devrimcidir

2) Tasarı, toprak ağalarının daha az güçlü olduğu savaş öncesinde getirilmemişti, çünkü bir kere işler Dr. Saydam'ın ölümüne kadar oldukça iyi gittiği için ağaların bu denli güçleneceği sanılmamıştır.

3) 1920 ve 30'larda toprak itibarda değildir. Ağa çocukları okumaya, doktor, mühendis vb. olmaya özenmektedirler. Bu devirde asker-sivil aydın zümre egemen güç olup milli gelirdeki payı daha yüksektir. Fakat Saracoğlu'nun başa geçtiği 1942 yılı dönüm noktası olmuş, buğday fiyatı 10 misline çıkmıştır. Bundan sonra egemenlik daha da hızlı olarak ağalara geçer.⁵⁰ 1939 dan sonra ise üretim düşer diye birşey yapılamamıştır. Toprak Mahsulleri Ofisi'nin zorunlu mübayaayı Saracoğlu zamanında % 50'ye indirmesi ve 1944'te tamamen kaldırması, ağanın burjuvalaşma sürecini daha da hızlandırmıştır.

4) Bugün 33 milyonun yaşadığı topraklarda o gün sadece 11 milyon yaşamaktadır. Tarım sorunu daha çok çiftçiyi cihazlandırma sorunu olarak görülmektedir.⁵¹

1945 Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu Türk Siyasal Tarihinde bambaşka bir yere sahiptir. Türkiye'nin sınıf yapısını ve sınıfların karşılıklı güç ve durumlarını apaçık bir şekilde ortaya çıkarmıştır.

(50) Mihri Belli, «Türkiye'de Karşı Devrim», *Türk Solu*, 4 şubat 1969.

(51) *İbid.*,

IV — 1939 - 1945 DÖNEMİNDE SİYASAL HAYAT

A — Siyasal Hayat, Akımlar, ve Bürokrasi

Türkiye savaş başlamadan önce, kendini bunun dışında tutmak için gerekli tedbirleri almaya çalıştı. Saracoğlu misyonunun çabaları 1939 ekiminde Batı ve Sovyet dostluklarını bağdaştırmaya yetmeyince 19 ekim 1939'da İngiliz-Fransız-Türk Karşılıklı Yardım Anlaşması yapıldı. Bunun arkasından imzalanan 8 Ocak 1940 Türkiye-İngiltere-Fransa mali anlaşması Türkiye'ye 25 milyon sterling askeri kredi veriyor, buna karşılık Türkiye sadece Müttefiklere olmak üzere 2 yıl için krom satmayı taahhüt ediyordu. Bu, Türkiye Cumhuriyetinin dışa ilk bağlanma belgesidir.

Batı'ya bu ilk bağlanmaya rağmen, Alman orduları ilerledikçe endişe artıyordu. Üstelik Almanya Sovyetler Birliği ile bir saldırı-mazlık paktı da yapmıştı. Kimin kazanacağı belli olmadığı için Türkiye çok dikkatli olmak zorundadır. Savaşa girmek istemediği ve bütün çabalarını bu yönde harcadığı için her tarafa ödün vermek durumuna girmiştir. Sonuç olarak dış politika ister istemez bugünden yarına değişmektedir. Dış politikanın bu niteliği iç politikayı da büyük ölçüde etkilemektedir. Hükümetin ne tarafa döneceğini bilmemesi yüzünden hiçbir tarafı gücendirmemek için basındaki taraf tutan dış politika yazıları, diğer Batılı ülkelerinin aksine, sansüre uğramamakta, ceza görmemektedir. Milli Korunma Kanunu'nun çıkmasıyla birlikte ağırlaşan Matbuat Kanunu hükümleri sadece iç politika suçları üzerine işlemektedir. Bir gazete kapanırsa, ki gazeteler sık sık birkaç günlüğüne kapatılmaktadır, örneğin bir bakanın suistimalinden bahsettiği için kapanmaktadır.⁵²

Savaşın bu ilk yılları dış politikada bir kararsızlığın hüküm sürdüğü yıllardır. 8 ocak 1940'da İngiliz ve Fransızlarla imzalanan yardım anlaşmasından sonra 18 haziranda Almanya ile krom satışı hariç tutulmak üzere ticaret anlaşması yapılmakta, 25 mart 1941'de Sovyetlerle birlikte yürekleri ferahlatan bir bildiri yayınlanmakta, arkasından 18 haziran 1941'de Almanlarla Dostluk ve Saldırı-mazlık Paktı yapılmaktadır. Yönetici Bürokrasi, savaşın zaten ekonomisi kötü durumda olan ülkeyi yıkacağını, aksine savaşa girmekle kendisinin büyük prestij sağlayacağını bildiği için çok dikkatli davranmaktadır.

Dış, ve dolayısıyla iç politikadaki bu kararsızlık Almanya'nın Sovyetlere saldırdığı haziran 1941 tarihine kadar sürmüştür. Bun-

(52) Karaosmanoğlu, s. 169.

dan sonra Türkiye'nin politikası, her yerde başarı kazanmakta olan Nazi Almanyasının dümen suyunda yürüyecektir. Nitekim 9 ekimde Almanya'ya krom satışı başlamıştır.

Dış politikadaki bu değişiklik hemen iç politikaya da yansımış, zaten genellikle Alman yanlısı olan basın, kamu oyunu iyice etkisi altına almaya başlamıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı yetkilileri içindeki Nazi taraftarı ırkçı basını beslemekte ve teşvik etmektedirler. Nitekim savaştan sonra Sovyetlerin ele geçirdiği gizli Alman belgeleri arasında, ırkçı general Emir Erkilet'e yazılan bir mektup da vardır. 17 kasım 1941 tarihli bu mektupta, «...Artık, bize söz verilen makaleleri okumak için, bu konuda geç kalmış olan basını beklemekteyiz» denmektedir. (52a)

Gene Almanya o sıralarda büyük başarı kazanmakta olduğu için, Sovyetler Rusya gibi dev bir komşuyu kızdırmak pahasına, 1942 şubatında Von Papen'e yapılan suikast girişiminin Sovyet tebalı sanıkları yakalanarak mahkûm edilmiştir. (52b) Bunun üzerine Sovyet Büyükelçisi geri çekilmiştir. Alman propagandası Türkiye'deki Turancı akım üzerinde büyük bir etki yapmıştır. Bu durumu «Siyasal Akımlar» bölümünde incelemek üzere bırakır ve sadece yöneticilerin bu alandaki bazı sözlerini aktarırsak ortaya ilginç belgeler çıkacaktır. Örneğin Saracoğlunun «Biz Türküz, Türkçüyüz, ve daima Türkçü kalacağız. (Bravo sesleri) Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lâakal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir»,⁵³ gibi sözleri zamanın en hızlı Turancılarıyla yarışır niteliktedir. Nitekim bunlardan birinin sözlerini aktarmak, durumu aydınlatmak için yararlı olacaktır :

«İktidardaki Başbakan Şükrü Saracoğlu'nun milliyetçilik anlayışındaki ırkçılık dozuna ancak Hitler'in nasyonalizmindeki cermen ırkçılığı dozu denk gelebilirdi... Asker ve sivil yatılı okullara alınacak öğrencilerin Türk ırkından olması şartı... en başta yer alıyordu... Bütün bunlar gösteriyor ki, 1944, 3 mayısa kadar

(52a) *Documents Secrets du Ministère des Affaires Etrangères d'Allemagne (La Politique Allemande 1941-1943: Turquie)*, Paris, Editions Paul Dupont, 1946, s. 48.

Bu belgeler Türkçeye de çevrilmiştir: *İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri*, İstanbul, May Yayınları, temmuz 1968, s. 47.

(52b) On altı yıl sekiz aya çarptırılan Parlov ve Kornilov adlı Ruslar, 9 Ağustos 1944'de Almanlarla ilişkilerin kesilmesinden bir hafta sonra serbest bırakılmışlardır. Bknz. *Survey on International Affairs 1939-46, The Middle East in the War*, London, Oxford University Press, 1954, s. 454.

(53) *Ayn Tarihi*, no. 105 (ağustos 1942), s. 31.

(54) *İbid.*, no. 115 (haziran 1943), s. 45.

Cumhuriyeti idaresi Turancılığı ve Irkçılığı iç politikada geniş ölçüde uygulanmaya çalışmış ve bu yönde telkin ve propaganda mahiyeti taşıyan resmi yayınlar ve demeçler geniş ölçüde yer almıştır». ⁵⁵

B) Dönüm Noktası

1) «En Büyük Tehlike» Broşürü ve Nedeni

Alman orduları başarı kazandıkça Hükûmet sol akımın aksine epey yoğun olarak faaliyet gösteren ve Türk düşünce tarihinde altın devrini yaşamakta olan sağ akıma müdahalede bulunmamış, aksine en yetkili yöneticiler, Türklük ve milliyetçilik hakkındaki demeçleriyle, bilinçli veya bilinçsiz, Türk faşistlerini cesaretlendirmişlerdir.

Bu durum sürüp giderken 1943 Temmuzunda F. Erkman imzasıyla «En Büyük Tehlike» adlı 36 sayfalık ufak bir broşür çıktı. Bunun çıkışıyla savaşın başından, özellikle 1941 yılından beri Türkiye'nin faşizm kokan havası birdenbire değişti. Erkman'a göre Alman ırkçılığının kokusunu taşıyan sağcı fikirler Kemalizme cephe almakta, nizamla karşı çıkarak muharip devletlerden birine tapınmaya varacak kadar sempati beslemektedirler. ⁵⁶ Yazara göre bu cereyanların arkasında tatar ve azeriler vardır ve bunlar Türkiye'yi tehlikeli bir oyuna sokmak istemektedirler. Bunların içindeki ortakları arasında General [Emir] Erkilet, Peyami Safa, Nihal Atsız, Yusuf Ziya [Ortaç], Orhan Seyfi [Orhon] bulunmakta, bunlar Çınaraltı, Bozkurt, Gök Börü gibi dergiler çıkararak Türkiye'yi savaşa sürüklemek istemektedirler. Broşür örnekler vermekte ve bunların jübile, mecmua, kiraathane, çayhaneler vasıtasıyla propaganda yürütmekte olduğunu açıklamaktadır. Yazara göre en büyük tehlike budur.

Broşür hemen TBMM'de söz konusu edilmiştir. Dışişleri Bakanı «Bütün Türkçülüğümüz bu vatanın sınırları içine girmiş olan Türklere ait ve münhasırdır», ⁵⁷ diyerek hükümetin yeni tutumunu ortaya koymakta acele etmektedir. Basit bir broşürün hemen parlamentoda sözü edilip bu denli etkide bulunması ilginçtir. Aralarında Mahmut Esat Bozkurt gibi : «...Neden bu öz Türkler memleketlerinde, Türklüğü müdafaa edenlere, yabancılara satılmış denebi-

(55) Alparslan Türkeş, 1944 Milliyetçilik Olayı, (Yayımlayan Muhittin Nalbantoğlu), İstanbul, Yaylacık Matbaası, 1968, s. 23.

(56) F. Erkman, En Büyük Tehlike, İstanbul, Akün Basımevi, 1943, s. 4.

(57) Tan, 6 temmuz 1943.

liyor?»⁵⁸ diye eski tutumu sürdürmek isteme cesaretini gösterebilen de bulunabilmekle birlikte, artık devir değişmiştir.

2) S. Ali — N. Atsız ve 1944 Irkçılık ve Turancılık Davaları

1943 temmuzundeki bu ani ve derin değişikliğin nedeni nedir? Yönetici Bürokrasinin birdenbire akımların ülkeye ve insanlığa zararlı oluşuna karar verivermeleri midir? Nedeni aradığımızda, gene savaşa ilgili olduğunu görüyoruz. Zira 2 şubat 1943 tarihinde Almanlar Stalingrad önünde kesin bir yenilgiye uğramış, savaşın kaderi tersine dönmüştür. Bunun üzerine, savaşın basından beri Türkiye'yi savaş dışı tutma konusunda prensiplerden vazgeçme derecesine varan bir realistik gösteren ve fırsatları çok iyi değerlendiren bürokrasi durumun farkına varır varmaz iç ve dış politikasını yeniden ayarlamıştır. 1944 mayısında Almanya'ya krom satışı da durdurulmuştur. Arkasından (18 mayıs) resmi tebliğ bomba gibi patlamıştır.⁵⁹ Tebliğ tahrikçilerin meydana çıkarıldığından, gizli teşkilât kurarak rejim aleyhinde çalışanlar hakkındaki kovuşturmayla başlandığından söz etmektedir. Faaliyet programları, gizli şifre ve parolaları ele geçmiş, Atsız, Zeki Velidi, R.O. Türkkan ve Dr. Hasan Ferit Canseverle arkadaşlarının evlerinde belgeler bulunmuş, 23 kişi tutuklanmıştır. Parti organı Ulus'ta F.R. Atay «Irkçılar ve Turancılar Milli Birliğin ve Türkiye'nin Tehlikesidirler». adlı başyazısında «Irkçı ve Turancı CHP'den olamaz» diye ateş püskürtmektedir. Cumhurbaşkanı İnönü de 19 mayıs söylevinde «Irkçılar ve Turancılar gizli tertiplere ve teşkilatlara başvurmuşlardır. Vatanımızı bu yeni fesatlara karşı da kudretle müdafaa edeceğiz» demektedir.⁶⁰ Halbuki bu «fesatlar» pek de yeni değildir. Savaşın başından beri sürmekte, fakat müdahale şöyle dursun, yönetici çevrelerden teşvik bile görmektedir. Bu durum bizzat sağcılar tarafından da belirtilmiştir: «...Almanların Stalingrad önüne geldikleri ve durdukları bir sırada kuvvetli bir milliyetçi derginin Ankara'da hoş görülmediğini Türkçüler arasında kimse düşünemedi».⁶¹

(58) *Yeni Sabah*, 10 temmuz 1943. *Ayin Tarihi*, no. 116(temmuz 1943), s. 38'den.

(59) Bknz. «Irkçılarla Turancıların Muhakemeleri Hakkında İstanbul Örfi İdare Komutanlığının İlk Duruşmalarına Ait Raporu: Son Tahkikat Kararı», *Ayin Tarihi*, no. 130 (eylül 1945), s. 28-56. (Bundan sonra Son Tahkikat Kararı diye anılacak.)

(60) *Tan*, 19 mayıs 1944

(61) *Türk Yolu*, C. I, no. 1, 6 şubat 1969.

Aslında durum böyle birdenbire alevlenmemiştir. İşin bir de hazırlık evresi vardır. Sabahattin Ali, Orhun dergisinde kendisine «vatan haini» diyerek hakaret ettiği için Nihat Atsız'ı mahkemeye vermiştir. Türkeş'in söylediğine göre, Atsız Başbakan Saracoğlu'na açık mektup yazınca S. Ali'ye dava açtırıp avukat olarak da Ulus Gazetesinin özel hukuk müşavirini tutmuşlardır⁶² ki doğru olması kuvvetle olasıdır. Bürokrasi sağ ve solu birbirine karşı kullanmaktadır.

Dava görülürken, 1944 nisanında Ankara Adliye Binası çoğunluğunu SBO öğrencilerinin oluşturduğu bir sağcı grup tarafından basıldı. Hükümetin tepkisi serttir. Ulus'ta Atay : «Nizama düşmanlık yatırmayız» adlı başmakalesiyle mahkemede gösteri yapan üniversitelilere çatmaktadır. Bu arada, daha önceleri Nihat Atsız'ı : «Bu dava iki imanın çarpışması, davasıdır. Bu dava milliyetçilikle komünizmanın çarpışması davasıdır. Bu davanın kökleri vicdanlarda ve kafalardadır... Davacının kafasında komünizma ateşi vardır. Müvekkilim bu ateşi söndürmek için hamle yapmaktadır»⁶³ diye canla başla savunan avukat Hamit Şevket [İnce] birdenbire Mayısın sekizinde Atsız'ı savunmaktan vazgeçtiğini açıklamıştır. Gösterdiği gerekçe Atsız'ın Mustafa Kemal'e hakaret eden «Dalkavuklar Gecesi» adlı broşürünü okuduktan sonra gözünün açılmış olmasıdır. Aslında bu kararın yapılan baskılar sonucu alınmış olduğu akla çok yakın gelen bir husustur. Sonuç olarak Atsız 9 mayıs 1944'te dört ay hapis ve 66 lira para cezasına çarptırılmıştır.

İşte bu evreden sonradır ki 18 mayısta Resmi Tebliğ, 19 mayısta da İnönü'nün söylevi patlamıştır. «...Hükümeti devirmek için cemiyet kurmak, hükümetin, Büyük Millet Meclisinin manevi şahsiyetlerini tahkir, millî menfaatlere muhalif hareket etmek, gayesi devletin Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile muayyet olan ana vasıflarına muhalif millî hissiyatı sarsmağa, zayıflatmaya matuf propaganda yapmaktan suçlu ve mevkuf» olarak 23 kişi mahkemeye verilmiştir. (63a)

(62) Türkeş, s. 42.

(63) Tan, 27 nisan 1944.

(63a) Mahkemeye verilen kişiler şunlardır: Üniversite öğrencisi Reha Oğuz Türkkan, lise, öğretmenliğinden çıkarılma Nihal Atsız, Profesör Zeki Velidi Togan, yedek asteğmen Nurullah Barıman, belediye memuru İsmet Tümtürk, yedek asteğmen Zeki Özgür, Üniversite öğrencisi Cihat Savaşfer, memur Hamza Sadi Özbek, üniversite öğrencisi Fehiman Altan, edebiyat öğretmeni Necdet Sancar, Ankara Konservatuar müdürlüğünden bakanlık emrinde Orhan Şaik Gökyay, memur Hikmet Tanyu, Dr. üsteğmen Fethi Tevet, üsteğmen Alparslan Türkeş,

Örfi İdare Mahkemesinin basında da tam metin halinde yayınlanan son tahkikat kararı «suçlu»ları Anayasayı ihlâl etmek ve gizli dernek kurarak hükümeti devirmeye teşebbüs etmekle suçlamakta, tutuklu bulunan sanıklar ise polis tarafından sürekli baskı altında bulundurularak tabanca üzerine yemin edip gizli cemiyete girdiklerini itiraf etmeleri istenmektedir.⁶⁴ Sonradan hastalanarak hastaneye nakledilen sanık A. Türkeş'in anlattığına göre, tutuklulara türlü işkenceler yapılmaktadır. Bu işkenceler özet olarak şöyledir: 1) Aç ve susuz bırakmak 2) Yıkanmaya izin vermemek, 3) Dayak atmak, 4) Arkadaşlarının dayak yemesini seyrettirmek 5) Öldürmekle tehdit etmek 6) Boş kağıda imza attırarak tehdit etmek 7) Tutukluları açık lâğımlı hücrelerde bulundurmamak.⁶⁵ Ayrıca daha önceki devirde solculara uygulanan ve Türk siyasi edebiyatına «Tabutluk» namıyla geçmiş olan bir usul daha kullanılmaktadır. Tutuklular, betondan yapılmış ve 40 X 50 X 250 cm. boyutundaki hücrelere sokulmakta ve yaz sıcaklığında tepelerinde 3 tane 500 er mumluk ampul yakılarak prangaya vurulmaktadır. Beton oyuk ancak yarım metre kare genişliğinde olduğu için yatmak mümkün olmamaktadır.⁶⁶

18 Mayıs 1944'te tutuklanmış bulunan sanıkların duruşmaları 29 Mart 1945'de sonuçlandı. Nihal Atsız 4 yıl 3 ay hapis ve 3 yıl sürgüne, Zeki Velidi 10 yıla, Alparslan [Türkeş] 9 ay 10 güne, Dr. Fethi [Tevetoğlu] 11 ay 20 güne, Cebbar ve Cemal de 11 ay hapse mahkum oldular.⁶⁷ Hüküm giyenler temyiz ettiler. Türkeş'in ifadesine göre Yargıtay yargıçlarından biri Arnavut (Gen. Kemal Alkan), öteki Çerkez (Gen. İsmail Berkok), biri de Arap (Gen. Ali Fuat Erden) idi. Fakat bu «Safkan» olmayan yargıçlar 1 no.lu Sıkı Yönetim Mahkemesinin kararını 23 Ekim 1945 tarihinde hem esastan, hem de usulden bozmuşlardır. Bunun üzerine sanıklar serbest bırakılarak dava 2 no.lu Sıkı Yönetim Mahkemesine gitmiştir.⁶⁸ Bu mahkemenin 31 mart 1947 tarihli kararı ile tüm sanıkların beraatine karar verilmiştir. Karar askeri yargıtay tarafından da onaylan-

---

yargıç adayı Cebbar Şenel, yargıç adayı Sait Bilgiç, üniversite öğrencisi Cemal Oğuz Öcal, yedek asteğmen Fazıl Hisarcıklı, üniversite öğrencisi Muzaffer Eriş, tarih öğretmeni Hüseyin Namık Orhun, Dr. yüzbaşı Hasan Ferit Cansever, memur Saim Bayrak, halen boşta Yusuf Kadigil. (Son Tahkikat Kararı, s. 28-29.)

(64) Türkeş, s. 42

(65) *İbid.*, s. 63.

(66) *İbid.*, s. 56-60.

(67) Tan, 30 Mart 1945.

(68) Türkeş, s. 79.

mıştır. Gene Türkes, 2 no.lu mahkemenin yargıçlarının davanın arkasından emekliye ayıldıklarını ifade etmektedir.⁽⁶⁹⁾

3 — *Burjuvazinin Siyasal İktidara Adaylığını Koyması*

Gece şu veya bu konuda hükümetin aleyhinde bulunan gazetelerin kapatılmasına devam edilmekle birlikte, iç politikada nisbi bir demokratlaşma, bir rahatlama görülmeye başlamıştır. Gazete ve diğer yayınların iç politikaya ayırdıkları sütunlarda büyük bir artış vardır. Örneğin Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü tarafından her ayın siyasi ve iktisadi olaylarını «İçerde» ve «Dışarda» olmak üzere iki kısım halinde veren «Ayn Tarihi» adlı derginin «İçerde» kısmı savaşın ilk yıllarında sadece 20-25 sayfa iken savaşın son 3 yılında gittikçe kabarmış, örneğin mayıs 1945'de 282 sayfaya ulaşmıştır. Buna karşılık «Dışarda» kısmının hacminin aynı kaldığını görüyoruz. Bunun nedeni biraz da savaşın tavsaması ise de, asıl neden iç olayların hareketlenmesidir.

Bu hareketlenme, savaştan yararlanarak ticaret burjuvalığına iyice adım atmış olan toprak ağaları ve güçlenen burjuva sınıfının yavaş yavaş siyasal iktidara sahip çıkmaya hazırlanmasıdır. Savaşın son yılında özellikle Çiftçiyi Topraklandırma Kanunu'ndan kullanan ve zaten yeterince palazlanarak tetikte bekleyen burjuvazi, İnönü'nün 19 mayıs 1945 söylevinin liberal havasından cesaretlendiği kadar, o sırada Bürokrasinin Birleşmiş Milletler'e girmek için uğraşmasından da istifade edecektir. Nitekim Türk delegesi Hasan Saka San Fransisco'da Batılılara şöyle şirin görünmeye çalışmaktadır: «Cumhuriyet rejimi siyasi bir müessese olmak sıfatıyla modern demokrasinin yolu üzerinde azimle gelişmektedir. Anayasamız en ileri demokrat anayasalarla mukayese edilebilir. Ve başkalarının [kini] de çok geride bırakır.⁽⁷⁰⁾ Nitekim Menderes «Birleşmiş Milletler anayasasının kabulü ile Türk Hükümetinin girmiş olduğu taahhütlerin yerine getirilmesi için hürriyeti kısıtlayan ted-

(69) *İbid.*, s. 81. Bu beraat kararı, gene açık bir şekilde, dış politikanın içindeki yargı organlarına varıncaya dek yaptığı etkiyi gösterme bakımından ilginçtir. 1947 yılında artık Nazilere yüklenmek için neden kalmamış, buna karşılık Sovyetlerle ilişkiler bozulmuştur. Yoksa, «Son Tahkikat Kararı»nın sahte belgelere dayanmadığı kabul edildiğinde, eldeki delillerle beraat zor gözükmemektedir. Bknz. *Survey...*, s. 464-65.

(70) *Ayn Tarihi*, no. 138 (mayıs 1945), s. 633.

birlerin ortadan kaldırılması gerektiği»ni ileri sürmüştür.⁷¹ Basın da bu havanın destekleyicisidir :

«... Bir taraftan vatandaşın tenkit hakkını kabul ederek muhalif partiler kurmaları lüzumundan bahsederken, öte taraftan düşündüklerimize uymayan fikre sahip oldukları için bir kısım vatandaşların hapishanede çürümelerine, menfalarda sürünmelerine göz yummak, sözlerimizin samimiyetine inanmamak demektir... Hükümet gibi düşünmediği için tevkif edilen hapse atılan kimseler mevcut oldukça, hiç kimse ikinci bir parti kurmaya kalkarak kendisini göz göre göre tehlikeye atmaz».⁷²

Bu sırada 7 Haziran 1945'de Halk Partisi Meclis Grubuna Bayar, Koraltan, Köprülü ve Menderes imzalarını taşıyan dördü bir takrir verildi. Parti tüzüğüne ve bazı kanunların değişmesiyle demokrasi, özgürlük ve birden fazla parti isteyen bu takrir Çiftçiye Topraklandırma Kanunu'nun kabulünün ertesi günü görüşüldü. Belki de bu kanunun yarattığı havanın da etkisiyle takrir reddedildi. Böylece 1945 baharında verilen vaatler inkâr edilmiş olmaktadır. Fakat halkoyu da takrircilerin yanındadır. Özellikle Tan ve Vatan, bu ideoloji bakımından birbirine zıt iki gazete ikisi de temelde çatışan nedenlerle muhalefeti kuvvetle desteklemektedir. Menderes ve Köprülü bu ikincisinde açıkça yazınca partiden atıldılar. Koraltan bu kararı eleştirdiğinde o da atıldı. Bayar ise, Basın Kanununun 17. ve hükümete gazete kapatma yetkisini veren 50. maddelerinin değişmesini istedi, tasarısı reddedilince önce 27 eylül'de milletvekilliğinden, sonra da 2 aralıkta partiden ayrılmıştır.

Nihayet İnönü 1 kasım 1945 tarihli söylevinde tek eksikliğin, Halk Partisinin karşısında bir muhalefet partisi bulunmaması olduğunu söyledi.⁷³ Arkasından ara seçimlerinde parti adayı gösterilmiyeceği, ikinci seçmenlerin istediklerini seçmekte serbest bırakıldıkları öğrenildi. Artık her an ikinci bir parti beklenmektedir. Muhalefet o denli güçlenmiştir ki, bir zamanlar tabu olan cumhurbaşkanının parti başkanlığından çekilmesi bile istenmektedir. Pratikte durum bu hale gelince tek partinin varlığı teorik olarak bile tartışma konusu olmaktadır : «Türk demokrasisinde tek parti bir sistem olarak kabul edilmiş değildir».⁷⁴

Gerçi Bürokrasi bu gidişe hoşgörür bir tavır takınmıştır, fakat alışmadığı bu muhalefet ve hızlı gidiş onu korkutmakta ve tepki-

(71) Karpat, s. 128.

(72) Zekeriya Sertel, Tan, 6 Kasım 1945

(73) Ayın Tarihi, no. 144 (kasım 1945), s. 22-25.

(74) Esat Tekeli, Ulus, 4 kasım 1945, ibid., s. 39'dan.

sine sebep olmaktadır. Hele Tan gazetesinin çıkardığı ve muhalefeti en sivri bir şekilde savunan «Görüşler» adlı dergi şimşekleri iyice üzerine çekmiştir.

Görüşler'in çıkışından sonra «...Tanin gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın'ın «Kalkın Ey Ehli Vatan» başlığı ile halkı bize (Tan ve Vatan'a) karşı kıskırtan bir yazısı vardı. Tan gazetesini ve Tanlıları komünistlikle suçluyor ve halkı matbaamızı yıkmaya çağırıyordu. Demek ki bu sabah yapılacak gösteri önceden hükümet tarafından hazırlanmıştı ve Hüseyin Cahit'e böyle bir yazı yazması için emir verilmişti». ⁷⁵ Gerçekten H.C. Yalçın'ın bu yazısının çıkışından sonra çoğunluğunu talebelerin oluşturduğu bir kalabalık 4 aralık günü Tan matbaasına saldırdı. Basımevi yakılıp yıkıldıktan sonra S. Ali'nin «La Turquie» si, «Yeni Dünya» ve «ABC» kitabevi de aynı akibete uğradılar. Vatan, hücumun muhalefete değil de sırf komünizme yapıldığı gösterilmek istendiği için kurtulabilmiştir. ⁷⁶ Nümayişçiler dağılmadan önce CHP merkezi önünde toplanarak «sevgi tezahüratında» bulunmuşlardır. ⁷⁷

Saldırı N. Sadak ve H.C. Yalçın gibi hükümete yakınlıklarıyla tanınan gazeteciler tarafından övülmektedir. Sadak: «Türk gençliğinin heyecanlı gösterisine dünya hayran kalmıştır» demektedir. ⁷⁸

Tan olayının vukubulmasında etkin olan, daha doğrusu işi kolaylaştıran bir etken de dış etkidir. O sıralarda Montreux yüzünden Sovyetlerle Türkiye'nin arası bozuktur. Tan da Sovyet yanlısı olarak tanındığından, halkı teşvik etmek pek de zor olmamıştır. O sıralarda hükümetin haberi ve izni olmadan gösteri yapmanın pek mümkün olmadığını düşünürsek, hareketin tertip olup olmadığı konusunda bir fikre varmamız mümkündür.

Savaşın sonlarında girilen bu demokrasi denemelerinin nedenlerine gelince :

Bunların iki önemli nedeni vardır :

1) Dış dünya tarafından Türkiye üzerine yapılmakta olan baskılar. Burada özellikle Amerika tarafından kendi düzenine uygun

(75) Zekeriya Sertel, **Hatırladıklarım (1905-1950)**, İstanbul, Yaylacık matbaası, 1968, s. 268. Yalçın'ın o yazısı ile 1969 yılının «Kanlı Pazar»ının sabahı Bugün gazetesinde M. Ş. Eyi'nin yazdığı yazı arasındaki paralellik ilgi çekicidir.

(76) Karpat, s. 134.

(77) **Aynı Tarihi**, no. 145 (aralık 1945), s. 3

(78) **Akşam**, 7 aralık 1945 ve **Tanin** 8 aralık 1945. *ibid.*, s. 129 ve 130'dan

bir düzen uygulamak için yapılan çabaları saymalıyız. Bundan sonradır ki savaştan sonra ABD yardımı başlamıştır. Ayrıca SSCB nin istekleri arasında «daha demokratik bir hükümet» kurma talebi de vardır. Nitekim 1946 seçimlerinden sonra Saracoğlunun istifa etmesi sadece hastalık nedeniyle olmasa gerektir. Sovyetlerin «daha demokratik» sözü ile solcu unsurların da sesinin duyulmasını istediği açıktır. Yalnız Sovyetler hükümeti düşürmeye çalışmak için yanlış zaman seçmişlerdir. Saracoğlunun bürokrat hükümeti düşünce yerine en sonunda nasıl bir hükümetin geleceği, o zamanın sınıf yapısının almış olduğu durum incelendiği takdirde kolayca anlaşılabilir.

2) Yukarıda sözü edilen dış baskı, aslında Türkiyenin sınıf düzeyinden doğan bu çok partililik eğilimine ortaya çıkmak için ancak vesile olmuştur. Bir kıvılcım çıkartmıştır. Yoksa demokrasi denemelerinin girişilmesinde esas neden, kaynayan sınıf yapısının zorlamasıdır. Cumhuriyetin kuruluşundan beri için için güçlenmekte olan Toprak Ağaları artık Ticaret Burjuvazisine dönüşmüşler, kısmen bu ilişki işbirliğine dönüşmüş ve bunlar savaş yıllarının yarattığı ve kendilerinin de ihtikâr ile körüklediği zorluklardan da yararlanarak halkı kendi taraflarına almayı başarmışlardır. Artık ekonomik iktidar, siyasal iktidara el koyma sancısı içindedir. Yalnız 7 Ocak 1946'da doğan bebeğin «boynuzlarını gösterebilmesi» için, Bürokrat düşüncenin en katı kanadını temsil eden Recep Peker ve arkadaşlarının direnmesi yüzünden 1950'ye kadar beklemek gerekecektir.

IV — İKİNCİ DÜNYA SAVAŞINDA TÜRKİYE'DE SAĞ VE SOL AKIMLAR

A — Sol Akım

Bu devrede Türkiyedeki sol akımı incelerken gözönünde tutulması gereken bir-iki husus vardır. Bunlardan birincisi, bütün siyasal faaliyetin, bu arada sol akımın da 1925 tarihinde çıkarılan Takrir-i Sükun kanunuyla durdurulduğu, daha doğrusu yeraltına itilmiştir. İkinci olarak, bu yedi yıllık devrede incelenecek olan sol akımı kendi öz koşulları içinde düşünmek gerekecektir. Birşeyin değerlendirilmesi sırasında sık sık düşülen bir hataya, ele alınan fikir veya olayı şu anda içinde bulunduğumuz koşul ve düzeye göre değerlendirme eğilimine kendimizi kaptırmamak lazımdır. Üçüncüsü, burada doğal olarak zaten faaliyetini 1936'da durdurmuş olan

yeraltına itilmiş sol akımdan söz edilmeyecek, yasal koşullar içinde çalışmakta olan akıma da örnekler verilerek genel niteliği hakkında bir fikir edinilmesi amacı güdülecektir.

Güçleri hakkında bir fikir edinmek için sol ve sağ akımı kabaca karşılaştırdığımızda, bu devrede birincisinin ikincisi kadar güçlü olmadığı, çok daha hafif kaldığı gözümüze çarpar. Bunun nedeni, zaten Türkiye'nin koşullarına kendini uyduramamış olan sol akımın 1925 den sonra kavrulmuş olması, sağ akımın işe, dünyanın o günkü koşullarına uygun olarak alabildiğine gelişecek ortamı uluslararası durum dolayısıyla buluvermiş olmasıdır. Ayrıca sol akım, karşıtı olan sağ akım gibi Türklüğü göklere çıkaran sloganları işlemediği ve Türkiye'nin koşullar içinde olgunlaşmamış olduğu için hemen Sovyet Rusya ile özdeş sayılmış ve özellikle bu ülke ile ilişkilerin kötüleştiği zamanlar, örneğin 15 mart 1945 notasından sonra olduğu gibi, şimşekleri üzerine çekmiştir, ki daha çok 1946 ve sonrasına rastlar.

İkinci Dünya Savaşı devresinde sol akım iki çevreden gelişmektedir : İstanbul ve Ankara çevreleri.

1 — İstanbul Çevresi : Tan

İstanbul çevresi başlıca, Sertellerin çıkardığı «Tan» gazetesi etrafında toplanan solculardan oluşmaktadır. Gazete savaşın başlarında diğer günlük gazetelerden pek farklı değildir. Yönetici kadroyu, cumhurbaşkanını övme teamülüne aykırı hareket etmemekte, muhalefet yapmakla ilgisi bulunmamaktadır. Dış politika konusunda ise Tan, savaşın başından beri Sovyetler Birliği'ne sempati beslemekte, bunu verdiği haberlerle ve başyazılarıyla belirtmektedir. Başyazarı ve sahibinin de sonradan yazdığı gibi, «...[Tan] savaş boyunca Sovyetler Birliğine karşı yapılmış olan kötü propaganda'yı silmeye, büyük komşumuz Soyetlere karşı sevgi yaratmaya çalışıyordu».⁷⁹ Savaş ilerleyip de sağcı akım gelişmeye başlayınca ve özellikle 1943 yılından sonra Tan'da anti-faşist, ırkçılığı yeren makalelerin çıktığını görüyoruz :

«...Meşrutiyet devrindeki cereyanla bugünkünü mukayese edersek, pek az farklarla aynı manzarayı görürüz. Kayzer Almanyası yıkılmış, yerine faşist bir Almanya iktidar mevkiine geçmiştir. İkisi de ırkçıdır. İkisi de emperyalisttir. İkisinin de gayesi büyük cermen imparatorluğu kurmaktır. İkincisinin birinciden farkı, Alman milletinin üstün bir ırk olduğu için bütün

(79) Sertel, s. 253.

diğer ırkları bir kıta birliği içinde birleştirmek ve dünyaya hakim olmak iddiasında olmasıdır... Türkiye'nin emperyalist emelleri olmadığı halde bir ırkçılık davasıyla Karakurumdaki analarımıza dönüş arasında ne münasebet vardır?»⁸⁰

Gazeteye arasıra Ankara çevresinden de yazılar yazılmakta, bunlarda da «sosyalizm»le ilgili pek birşey bulunmamaktadır. Hele Irkçı ve Turancıların 1944'deki davaları sırasında Tan anti faşist propagandasını yoğunlaştırmış, örneğin 21-29 Mayıs 1944 tarihleri arasında «Kendi Ağızlarından İçyüzleri» diye sağcılarının kendi aralarındaki çekişmeleri yayımlamıştır.

1925 Paktının yenilenmeyeceğinin bildirilmesi üzerine 15 Mart 1945'den itibaren Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile arası soğumaya başladıktan sonra her ne kadar resmi ağızlar ve basın bu durumun iki dost ülke arasındaki iyi ilişkileri bozmayacağını iddia etmekte birbirleriyle yarış halinde iseler de, uzun süren yalnızlığın verdiği kuşkuyla, Tan gazetesinin neşriyatına gittikçe daha kötü bir gözle bakılmaya başlanmış bulunmaktadır. Fakat bunda asıl etken, Tan gazetesinin, sağcı bir gündelik gazete olan Vatan ile birlikte, yeni doğan muhalefetin en sivri savunucusu olmasıdır. Bu yüzden resmi çevrelerde ve basında kıyametler kopmaktadır. Örneğin N. Sadak : «Tan C. Bayar'ı nasıl tutar?» diye sormakta,⁸¹ Başbakan Saracoğlu, fikirlerinin ayrı olduğunu sandıkları Tan ve Vatan'ın nasıl olup da aynı insanları savunduklarına akıl erdirememektedir.

1945 sonlarına doğru Tan'a yöneltilen komünistlik suçlamaları o denli yoğunlaşmıştır ki, Z. Sertel «Okuyucularımla Açık bir Konuşma» diyerekten bir açıklama yapmak zorunda kalmıştır. Bu açıklamalarda Sertel, Tan'ın Moskova'nın sözcüsü olmadığını, Tan'ın istediğinin bir İngiliz-SSCB-Türkiye ittifakı olduğunu belirtmektedir. «Tan'ın neşriyatı meydandadır. Başmuharriri de 35 seneden beri bu memlekette fikirlerini hep açık yazılarla neşretmiştir. Bu neşriyat içinde bizim komünist olduğumuzu isbat eden tek satır gösterebilecek kimse varsa, işte onları vazifeye davet ediyoruz». Sertel açıklamalarında Türkiye'de komünizm için gerek nesnel, gerekse öznel koşulların bulunmadığını söyledikten sonra gazetenin amacını şöyle belirtmektedir : «Biz davamızı açık koymuşuzdur : Bizim bu memlekette tahakkukunu görmek istediğimiz ve özlemi ni çektiğimiz şey sadece ve sadece demokrasi, ve garpli manasınca da demokrasidir. Yani Rooseveltin dört hürriyetle ifade ettiği de-

(80) Tan, 3 Temmuz 1943

(81) Akşam, 2 Ekim 1945. *Aydın Tarihî*, no. 143 (Ekim 1945), s. 32.

mokrasidir».⁸² Bu sözlerin içten oluşu akla yakındır, zira resmen sansür olmadığı halde, durmadan altışar ay uzatılan bir sıkı yönetim altında bulunan ve gazete kapatmanın hükümetin normal yetkileri arasında bulunduğu bir Türkiye’de, her ne türde olursa olsun, bir fikri yaymak isteyen bir kişinin ilk önce kendisine bu olanığı sağlayacak bir ortamı, bir burjuva demokrasisi ortamı yaratmaya çalışması normaldir.

Tan’ın bu çabalarının bir yararı olmamış olacak ki, «Görüşler» dergisinin çıkışından sonra ve Bayar’ın CHP’den istifasının ertesi günü, 4 Aralık 1945’de matbaa hükümet tarafından kışkırtılan, en azından hoşgörülen bir kalabalık tarafından tahrip edildi. Makinalar kırıldı. Bu olaydan sonra Tan bir daha çıkamamıştır.

2 — Ankara Çevresi : Yurt ve Dünya

Sol ideoloji ve bilim açısından 1939-45 arasında Türkiye’de sol akımın Ankara’da gelişen kolu çok daha önemlidir. Çoğunluğunu Amerika’da sosyoloji okumuş ve dönüşlerinde Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesine doçent olarak atanmış genç bilim adamlarının oluşturduğu bir gurup, «Yurt ve Dünya» adlı önce aylık, sonraları 15 günlük ufak bir dergi çıkarmaya başlamışlardır. Ocak 1941’de çıkmaya başlayan derginin sahibi ve neşriyat müdürü önceleri D. Behice Boran olup, Kasım 1942’den sonra Adnan Cemgil Neşriyat Müdürlüğü, P.N. Boratav da imtiyaz sahipliğini almışlardır.

Yurt ve Dünya’nın sayfalarında, gene de İstanbul çevresinin yayıncılarından daha kuvvetli yazılara rastlanmakla birlikte, bu bölümün başında da söylendiği gibi, bugün anladığımız ölçüde ve nitelikte bir sosyalizm bulamamaktayız. Hatta dergide çıkan türlü yazılarda, Marx ve Engels gibi bilimsel sosyalizmin kurucularının adı bile bir kez olsun geçmemektedir. Yapılan şey, ırkçılığın, kapitalizmin, kapitalistlerin eleştirisidir. Örneğin Dr. Mediha Berkes’in Aralık 1943 sayısında çıkan ve ırkçılığı yeren «İrk ve Medeniyet» adlı yazısı, Adnan Cemgil’in 1 Mart 1944 sayısındaki «Koyu Milliyetçilik Nedir?» adlı makalesi, Muzaffer Şerif’in «Fikir Hayatımızda Geri Temayüller» adlı makalesi, Niyazi Berkes’in «Modern Ekonominin Tezatları» adlı kapitalizmi yeren bir yazısı, N. Erken’in «Bir Milyarderin Ölümü» başlıklı ve 1929 bunalımında büyük gürültüyle iflâs eden ünlü Amerikalı bankacı Morgan’ı ele alarak kapitalizmi eleştiren yazıları bu türdendir. Dergide sağcılar arası çekişmeler, teknik, sosyoloji, müzik, sanat, biyoloji gibi çok çeşitli ko-

(82) Tan, 10-12 ekim 1945.

nularda yazılar çıkmaktadır. Makineleşmeye önem verilmektedir. Köy ve şehir hakkında yazılar çıkmakta, köy davasının bir şehirleşme davası olduğu söylenmekte ve Yakup Kadri'nin «Yaban»ı ele alınmaktadır. «Köy» o zamanlar çok ilginç ve karanlık bir kavramdır. Genellikle bir ideal, bir cennet olarak düşünülür. Fakat Yakup Kadri; «Yaban»ı ile buna taban tabana zıt bir imaj yaratmış bulunmaktadır. Yazıda bunların arası bulunmaya, gerçek bir köy imajı verilmeye çalışılmaktadır. Köylünün zaruret içinde olduğunu söylemenin komünistlik sayıldığı ve köyün pastoral bir romantizm içinde düşünüldüğü o günkü toplumda bütün bunların epey ileri bir sol düşünce sayılması gerekir. Niyazi Berkes'in Şubat 1941 tarihli 2. sayıya yazdığı «Bergson'un Sosyal Fikirleri» gibi sağcı düşünceyi pür felsefe açısından eleştiren yazılardan, H. Avni Şanda'nın «Hangi Köylü Zenginleşiyor» diye düzene ve toprak ağalarına rakamlar vererek çatan yazılarından Beethoven ve Yunus Emre özel sayılarına kadar çok değişik türde yazıları kapsayan Yurt ve Dünya'nın plânı şudur :

1) Olaylar ve yorumları : Anti-faşist ve anti spirüalist bir açıdan kent, yurt ve dünya olayları ele alınmaktadır.

2) Sosyolojinin çok ağır bastığı bilimsel yazılar. Bu kısım derginin iskeletini oluşturur.

3) Sanat bölümü. Burada öyküler, dergi özetleri, şiirler vb. yer almaktadır.

Dergide en sık görülen imzalar Behice Boran, Niyazi ve Mediha Berkes, Adnan Cemgil, Pertev Naili Boratav, Hüseyin Avni Şanda ve Muvaffak Şeref'tir.

Bugünün atmosferi ve anlayışı içinde çok silik bir sol yayın olan Yurt ve Dünya, devrinin en önemli solcu dergisidir. Zamanın baskı yasaları, faşist atmosferi ve Türkiye'de solcuların daha önce uğradıkları baskılar gözönüne alındığında, bu kadarı bile ileri bir sosyalizm sayılabilir. Nitekim 1946'daki ünlü Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi olaylarından sonra derginin büyük çoğunluğu öğretim üyesi olan yazarları Fakülteden atılacaklar, dünyanın dörtbir tarafına dağılacaklar, kürsülerinden atılamayanlar için de pratik bir çözüm yolu bulunacak, kürsüleri lâğvedilecektir.

B — Sağ Akım

Yukarıda incelediğimiz Sol Akımın aksine, 1939-1945 devresinde Sağ Akım çok güçlüdür. O günler gözönüne getirildiğinde bu du-

rumun hiç de şaşırtıcı olmadığı ortaya çıkar. Burada gene dış durum ve politikanın iç politika ve akımlara yaptığı çok yoğun bir etki söz konusudur. Olağanüstü bir durum vardır, Dünya Savaşı ortalığı sarmıştır, savaşın bu ilk yıllarında adeta sadece Nazi Almanyasının sözü geçmektedir. Almanya, kökleri çok eskiye inen bir düşünce olan sağcı düşünüşün en uç noktasını oluşturan ırkçılığı kendine resmi doktrin seçmiş bir ülke olup dünyanın önemli bir kısmını bu yolda etkilemektedir. Türkiye de bu dalgadan kendini kurtarabilmiş değildir. Üstelik bu etkilenme yalnız dolaylı yoldan olmamakta, stratejik mevki sahibi bu ülkeyi politikasına eğilimli bir duruma getirmeyi önemli gören Alman yöneticileri Türkiye içindeki sağcı akımı, gizli Alman belgelerinin de kanıtladığı gibi bol para dökerek beslemektedir. Örneğin 5 Aralık 1942 tarihinde Ribbentrop Papen'e, bu sonucunun isteği üzerine ve «mali durumları bozuk olan Türkiye'deki dostlarımızı desteklemek için» beş milyon altın mark yolladığını bildirmekte ve bu parayı «en geniş bir şekilde» harcamasını ve bu harcamayı sonra kendisine rapor etmesini istemektedir.⁸³

Bugün anladığımız anlamda demokrasinin bulunmadığı, ülkedeki en ufak hareketin hükümet denetiminde olduğu savaş Türkiye'sinde aşırı bir akım nasıl gelişebilmiş ve güçlenebilmiştir? Devrin en yetkili yöneticilerinin sarfettikleri bazı sözler hatırlanacak olursa, bu sorun da aydınlanmış olur. Özellikle Saracoğlu'nun bir takım demeçleri sağcılarını iyice cesaretlendirmiştir. Bu sözlerin inanan bir ağızdan çıkıp çıkmadığı bir yana, ki Saracoğlu'nun Türkçülük yanının diğer yöneticilerden ileri olduğu anlaşılmaktadır. Bürokrasi savaşa girmemek için Almanları kuşkulandırmadan tarafsız kalmanın yolunu bulmuştur. Alman Dışişleri Bakanlığını öyle idare etmiştir ki, Naziler, belgelerin de gösterdiği gibi, Sovyetlerin yenilmesinden sonra Türklerin Türkistanda «Türko-Moğol» devletler kurmak istediklerine inanmışlar, böylece Türklere bir nevi rüşvet vermiş olmanın rahatlığı içinde, bu cepheden emin olarak savaşa devam etmişlerdir. Böylece, Müttefiklere silâh yokluğunu bahane eden Türkiye, Nazileri de böyle oyalamıştır. Alman Dışişleri Bakanlığı bu Türk-Moğol devleti yüzünden, burada kendi idaresini kurmak isteyen Alman İşgal Edilen Bölgeler Bakanlığıyla anlaşmazlığa bile düşmüştür. Nihayet, gene Sovyetlerin yayımlamış oldukları bir belgeden anlaşıldığı gibi, Ribbentrop sonunda bu oyundan bıkmış ve Papen'e 12 eylül 1942 tarihli telgrafında Türk Hükümeti

(83) Documents Secrets... s. 115; İkinci Dünya Savaşının Gizli Belgeleri, s. 113-114.

yetkililerinin bir daha Türk-Moğol halklarının sözünü etmeleri halinde çok soğuk davranmasını yazmıştır. ^(83a) Fakat kazanılan zaman yeterlidir ve Naziler Stalingrad önüne gelip durmuşlardır.

Türkiye'de sağ akım, ırkçı ve Turancı bir şekilde gelişmiştir. Daha yakından incelenirken de görüleceği üzere, ırk yani kan esaslı üstün tutulmakta ve dış ülkelerdeki, özellikle Rusya'daki Türklerle birleşmek hayali güdülmemektedir. Türkiye'de sağ akımın 1941 yılına dek pek ortada gözükmezken 1942 ve 1943 yıllarında birdenbire yoğunlaşması, gene uluslararası durum gözönüne getirildiğinde kolayca anlaşılabilir. Türkiye, büyük komşusu Sovyet Rusyayı tedirgin etmekten çekindiği için önceleri bu konuda titiz davranmış, sağ akımlara ancak Sovyet tehlikesi kalktıktan sonra, yani 1914'deki Rusya seferinden sonra izin vermiştir. Alman tehlikesi kalkıp da Türkiye rahatlayınca, Hükümetin bu konuda nasıl bir tavır takındığını göreceğiz.

Daha yakından incelediğimizde, Türk sağ akımının, faşist uygulamaya uygun olarak kişilerin arkasından geliştiğini ve olgunlaştığı yıllarda başlıca iki kolda ilerlediğini görüyoruz: N. Atsız ve R.O. Türkkan bu ikilemenin başını çekenlerdir.

Aslında o devirlerde Türkiyede ırkçı ve Turancı akım sadece bu kişilerin arkasında gitmiş değildir. Örneğin Rıza Nur Türkçülerin babası sayılmakta ve bir Başkırt olan Zeki Velidi en çok hürmet görenlerin başında gelmektedir. Fakat bu incelemenin kapsadığı dönemde Rıza Nur ölmüştür. Zeki Velidi'ye gelince. 1890 yılında Başkırdistan'da doğan Zeki Velidi, Sovyetlerin başarısı üzerine 1927 yılında Türkiye'ye gelmiş ve Türk Tarihi profesörlüğüne atanmıştır. Mücadelesine burada da devam etmek için harekete geçmiş, fakat hareketleri şüpheli görüldüğünden 1932 yılında ülkeden çıkarılmıştır. Kendisi 1938 yılında tekrar dönmüş, kürsüsünün başına tekrar getirilmiştir.⁸⁴ Savaş patlayıp da Almanya'nın Rusyaya saldırması üzerine, Almanya ile birleşip derhal Rusyaya taarruza geçmediği ve Türk birliğinin kurulmasına hizmet edecek tarihi fırsatı kaçırdığı için, 1941 temmuzunda hükümet aleyhine gizli bir dernek kurdu. Türkistan bayrağı, Türk bayrağı, Kuran ve tabanca üzerine yemin edilerek girilen gizli derneğin amaçlarını, 1944'deki ünlü Irkçılık ve Turancılık davasının sanık ve tanık ifadelerine dayanan ünlü ve çok önemli bir belge olan «Son Tahkikat kararı»nda buluyoruz :

(83a) *İbid.*, s. 108.

(84) Son Tahkikat Kararı, s. 29.

1) Türkiye Rusya'dan çekindiği için faaliyete izin vermeyecektir. Onun için gizli çalışılacaktır.

2) Hükümet tarihin büyük fırsatlarını kaçırıyor. Alman zafiri müspet bir şekil alınca hükümet ele geçirilecek.

3) Teşekküle daima eleman toplanacak.

4) Zeki Velidî Togan, esirleri örgütlemek için Almanyaya gidecek.⁸⁵

Görüldüğü gibi Orta Asya'da iktidar umudunu 1917'de yitiren Zeki Velidî, şansını bir de 1941 Türkiyesinde denemektedir. Kendisi faaliyetini R.O. Türkkkan ve N. Atsız gruplarıyla ilişkide olarak, sağcı akımların durdurulduğu 1944 yılına kadar sürdürmüştür. Fakat Türkiye'deki sağ akım derli topluluk açısından başlıca yukarıda adı geçen iki liderin arkasından gitmiştir.

1) Nihal Atsız

Son Tahkikat Kararında kendisinden «Menfi ruhlu» diye sözü edilen Nihal Atsız 1905 yılında İstanbul'da doğdu. Kararda belirtildiği üzere : Atsız'ın babası Mehmet Nail isimli bir zat, dedesi Hüseyin Efendi, dedesinin babası da bir dönme olan Çiftçioğlu Ahmet'tir «Esasen kendi tarifine göre Türk diye «üç batın Türk olduğunu ispat edenlerdir» demesinin sebep ve hikmeti üçüncü batını olan Çiftçioğlu Ahmetten biraz yukarı çıkınca ırkının karışacağındandır».⁸⁶ Atsız, askeri Tıbbiye'nin 3. sınıfından resmi kayıtlara göre «serkeşlikten dolayı», vasiyetnamesindeki kendi ifadesine göre «gayri Türklerin birleşik hareketlerinden, mektup müdürünün Arnavut, sınıf subayının Çerkes olmasından» kovuldu. Birkaç yere girip çıktıktan sonra Darülfünunun Türkiyat enstitüsünde asistan oldu. Bu arada «Atsız Mecmua» adında bir dergi çıkarmaya başlayan Atsız önce Malatya'ya, sonra da Edirne'ye atandı. Dergisi kapatıldı. Hükümetin gazabını üzerine çekmişti. Bu kez de Orhun'u çıkardıysa da hem görevinden hem de dergisinden oldu. Sonra Deniz Gedikli Okuluna, en son olarak da Boğaziçi lisesi edebiyat öğretmenliğine girdi.

Nihal Atsız, bu devrede doruğuna ulaşan sağ akımın en önemli kişisi olup, akımın yayılmasında çok emeği geçmiş bir şahıstır. Davası sırasında ele geçen ve karısına hitaben yazdığı el yazısı vasiyet-

(85) *Ibid.*, s. 31-32.

(86) *Ibid.*, s. 34.

namesinin 2. sayfasındaki «Pek iyi biliyorsun ki cumhuriyet rejimi için en ufak rahatımı bile feda etmem. Okullarda oğlumuza yapılacak cumhuriyet propagandası(nı) bütün varlığın ile önlemelisin. Oğlumuz nerede ve ne şekilde olursa olsun cumhuriyetin pespayelik demek olduğunu öğrenmelidir.», ve gene kardeşi Necdet Sançar'a hitaben yazdığı 1941 tarihli mektuptaki «Hükümetteki gevşeklik veya miskinliğin derecesini anlamak kabil değil. Hakikat şudur. Bizim memlekette tam bir şuursuzluk var. Karadenizde gemilerimizi batırmaya başladılar. Bizim şapşallar halâ yurttan sulh, cihanda sulh deyip miskin miskin oturuyorlar»,⁸⁷ gibi ifadeleri yüzünden Son Tahkikat Kararında kendisine büyük yer ayrılan ve hücum edilen Atsız'ı aynı belgeye göre bu bakımdan sadece öğrencisi Alparslan Türkeş geçebilmiş görülmektedir : «...Türkeş 937-938 senesinde Nihal Adsız'ın pençesine düşmüş ve siyasi faaliyetten tamamen uzak askeri camianın temiz havasını bulandırmaya yeltenmiştir. Atsız gölgede bırakacak derecede ırkçı, turancı ve menfidir».⁸⁸

İrkçi ve Turancıların 1944'deki ünlü davaları sırasında basında yayımlanan Son Tahkikat Kararı adlı çok önemli belgede o devrenin sağ akımları konusunda bilgi verilmekte ve «suçlu» diye bahsettiği sanıkların kendi ifadelerini de kapsamaktadır. Buna göre, Atsız fikirlerini kendi ifadesiyle şöyle özetlemektedir :

«İrkçilik, Türk ırkının Türkiyede hakim olmasıdır. Türk, üç batın Türk soyundan geldiğini ispat edene derler. Çerkez, Arnavut, Boşnak, Arap vesair... ırkla karışmış olanlar Türk değildirler. Türk olmayanlar derhal Türkiye'den atılmalı ve ırkıyla alâkalı memleketlerine gönderilmelidir. Hariçte gidecek yeri olmayan Çerkezlerin aileleri dağıtılarak memleketin her tarafında müteferrik hizmetlerde kullanılmalıdır. Devlet dairesinde ve ordu subaylarında bir tek karışık ırktan kalmamalı, hepsi ayrılmalıdır.»

Atsız, oğluna yazdığı vasiyetnamenin 3. sayfasında fikirlerini şöyle geliştirmektedir :

«Millet demek kan demektir. Onun için Türk ırkından gelmeyen insanları Türk tanıma, Türk kanından gelmeyen insanlar bu toprakta doğmuş, türkçeden başka dil bilmeyen kimseler olsalar dahi yine onlara inanma, Türkiye'ye en büyük kötülük Türk kanı taşımayan türkleşmiş insanlardan gelmiştir. Onları yabancılardan daha kötü bil. Hele bunlar büyük mevkilere geçerse fe-

(87) *İbid.*, s. 38

(88) *İbid.*, s. 44

lâkettir. Memleketin başına geçerse kendini ölüme atarak onu öldürmekten çekinme.»⁸⁹

N. Atsız, gene kardeşine gönderdiği bir mektupta Türkiye'de Turancılığın nasıl yayılması gerektiğini şöyle anlatmaktadır:

«Faaliyetimiz programlı olmalıdır... Turancılığı aşlamak için şiirle, makale ile, hikâye ile, mütemadi telkinatta bulunmalıyız.⁹⁰ Atsız ve Orhun mecmualarının ne kadar müessir olduğu malum... İkinci derecede yardımcılarımız talebemizdir. Bir şeyi bir defa söylemekle iktifa etmiyelim. Aynı şeyi ayrı ayrı şekillerle bürüyerek birkaç defa söyleyelim. Bir yandan turancılık bir yandan ırkçılık yaparken bir yandan da gayri Türklerle istihza etmeliyiz. Romancık diye bir yeni edebi nevi icadederek düşmanlarımızla eğlenerek onları gözden düşürelim. Şu halde:

- 1) En aşağı üç ayda bir broşür çıkarmalı.
- 2) Türk illerinin yarınki sınırlarını gösterir haritaları broşüre koyalım. Muhtelif anketler yapalım ve bunlarda gençlere turancılık ve ırkçılığa dair sualler soralım.^{90a}
- 3) Turandaki Türklerin Türkiye ile birleştirilerek büyük bir Türk birliği kurulması zaruridir. Halen 18 milyonluk Türkiye'den karışık ırkları da çıkarırsak az nüfus kalır. Bu kadar bir nüfusla bugünkü dünyada tutunulamaz. Dış Asya Türkleriyle birleşmek lâzımdır. Turan ırkımızın beşiğidir. Biz harpçi milletiz. Esasen millet için harp zaruridir».⁹¹

Görüldüğü gibi Atsız, hem kuramsal ve hem de pratik bakımdan savaş yanlısıdır. Onun aşağıdaki sözleri genel faşist kuramın savaş hakkındaki düşünceleri ile aynı paralelde olup, sağcı düşünün en belirgin siması olan Nietzsche'nin «İnsan, zayıf ve hastaların eleneceği savaşa hazırlanmalı», «sana öğüdüm çalışmak değil,

(89) *Ibid.*, s. 35

(90) Gerçekten Atsız bu dediğini uygulamış, Orta Asya'daki Göktürklerin yaşamını ve Çinlilerle mücadelelerini çok renkli bir şekilde anlatan «Bozkurtların Ölümü» ve «Bozkurtlar Diriliyor» adlı iki ciltlik çocuk romanı yazmıştır. Özellikle birincisi okuyanı muazzam etki altında bırakan bir edebiyat şaheseridir.

(90a) Gerçekten, «Orhun» koleksiyonları karıştırılacak olursa, birtakım anketler görülür. Bunlarda, çoğunluğunu öğretmenlerin ve öğrencilerin oluşturduğu ve aralarında devrin ünlü ırkçıların da bulunduğu ırkçılara sorulan sorular ve alınan cevaplar vardır. Bu kişiler, herkese sorulan ve Türk milliyetçiliğinin en başta gelen unsurunun 'Devlet-İrk-Din-Kültür' dörtlüsünden hangisi olduğuna dair bir soruyu cevaplandırmakta, kimisi kültürü üstün görmekte, birkaçı da hepsinin gerekli olduğunu söylemektedir. Cevap verenlerin % 90'ı 'İrk' unsurunun en önde geldiğini belirtmişlerdir. Bu da Türkiye'deki sağ akımın en önemli unsurunun İrk fikri olduğunu ortaya koymaktadır.

(91) Son Tahkikat Kararı, s. 35-36.

savaşmak, barış değil, savaş olacaktır».⁹² ve Hitler'in «Hayat bir varlığın beslenirken, zayıf varlığın yok olduğu kuvvetlinin hayatıdır. Hayat bitmeyen bir mücadeledir».⁹³ gibi sözlerini hatırlatmaktadır :

«...Biz yalnız bize saldırılırsa harbederiz düşüncesi de yanlış. Çünkü bir milleti pasif kalmaya mahkûm eder. Pasif yaşayanlar taarruz kabiliyetinden mahrumdur... Savaş kötü bir şey olsaydı bugün Anadolu elimizde kalmazdı... Savaş kötü bir şeyse, 10 yıl sonra, 1953'te İstanbulu almamızın 500. yılını kutlamayalım. Fatihe lânetler savuralım. Çünkü saldıran oydu... Savaş aleyhtarlığı tenperverlikten, zevke ve rahata düşkün olmaktan, kendini ülküler uğrunda feda edemeyecek kadar hodbin olmaktan doğuyor».⁹⁴

Dikkat edilecek olursa bu sözler savaşın artık Almanya'nın aleyhine dönmüş olduğu bir zamanda çıkmıştır. Türk sağcılar uluslararası duruma rağmen, bir «ideoloji körlüğü»ne uğrayarak halâ Türkiye'nin Almanya yanında savaşa katılmasını istemekte, böylece nesnel olarak ülkenin ulusal çıkarlarının gerektirdiğinin aksi yönünde hareket etmektedirler. Atsız; Orhun, Çınaraltı ve Atsız gibi dergilere yazdığı yazılarda savaşı her yönden övmektedir : «Biyoloji bakımından hayat bir savaştır. Tarih de hayatın milletler arasındaki çarpışmalardan ibaret olduğunu ve medeniyetin ilerlemesine de savaşların sebep olduğu kati olarak isbat ediyor».⁹⁵ Atsız'ın bu konuda nasıl düşündüğü ve hareket ettiğine en ilginç örnek, belki de kardeşi Sançar'a yazdığı 18 nisan 1941 tarihli mektuptan alınan şu satırlardır : «Bu sene benim ısrarımla mektepte kimse sınıfta kalmadı. Biraz ikmali var. Harp yüzünden geçtiklerini anlayarak harbe karşı sempati uyandırmak için böyle düşündüm ve yaptım».⁹⁶

Atsız'ın kendi adını taşıyan ilk dergisinde yayımladığı program ilginçtir. Aşağıda özet olarak verilen bu belgede hem klâsik faşist kuramın, hem de Türkiye'de günümüzdeki ırkçı sağcı akımın belli başlı bütün verilerine rastlamak mümkündür :

1) Bütün Türkler bir devlet halinde, bir bayrak altında toplanacaklardır.

(92) Adam [Alâettin] Şenel, *Sağcı Düşünüşün Kritik Tarihi*, Ankara, Doğan Yayınevi, 1968, s. 135.

(93) *İbid.*, s. 214.

(94) *Orhun*, no, 12, 1 Birinci kanun 1943.

(95) «Türk Gençliği Nasıl Yetişmeli», *Çınaraltı*, no. 35. F. Erkman, s. 32'den.

(96) Son Tahkikat Kararı, s. 35

2) Türk turasına, ilme, tekamüle mugayir hiç bir müessese Türkeli sınırlarının içinde yaşayamayacaktır.

3) Terbiye ilminin müsaade ettiği en küçük yaştan itibaren Türk çocukları Türkelinin yatı mekteplerine girerek millî-askeri terbiyeyi alacaklardır.

4) Sinema ve tiyatrolar halk mektepleri olduğundan mektepler gibi kontrole tabi olacaklardır.

5) Türklüğün milliyet, hars, ve ahlâkına zararlı neşriyat men-edilecektir.

6) Büyük işler ve büyük sermaye devletin elinde olacaktır.

7) İlmen milli gayeleri olacak ve ancak Türklük için çalışan ilimler Türk ilmi olacaktır.

8) Serbest doktorluk ve avukatlık kalkacak, bunlar ancak devlet memuriyeti halini alacaktır.

9) Mirasa cemiyet de iştirak edecektir.⁹⁷

Görüldüğü gibi program son derece otoriter bir düzeni özlemekte ve 6., 8., ve 9. maddelerle nasyonal sosyalizmin «sosyalizm» yönünün gereği yerine getirilmektedir.

Turancılar arasında epey bir ağırlığa sahip olan ve Rıza Nur'un ölümünden sonra lider duruma geçen Atsız, Ergenekon, Bozkut, ve Gök Börü dergilerini çıkararak kendi başına bir akım yürütmek çabasına giren R.O. Türkkanla uzun süren kavgalara da girişmiş, aşağıda fikirleri ve eylemleri daha yakından incelenecek olan Türkkan'a cevap vermek ve onu yermek için yazdığı yazılardan başka «Hesap Böyle Verilir» adlı bir de kitapçık çıkarmıştır.⁹⁸ Bunda Atsız, Türkkanın Gürcüleri Turan ırkından gösteren bir yazısı üzerine: «Aşırı ırkçılık yapmaya kalkan, hele Irkı Koruma Kanunu diye bir kanun projesi hazırlayarak melez Türk çocuklarının üç yaşından aşağı olanlarını idam etmeye kalkan Rehanın Gürcüler hakkındaki bu yazısı kendisi hakkındaki bir takım rivayetlere hak verdirecek mahiyette idi»⁹⁹ diye çelişkiye düşmekle suçlamakta, ve Türkkan'ın yüzünün Ermeniye benzediğini söyleyerek o devrin Turancıları arasında sık sık görülen bir modanın, ırkçılığı kim-

(97) Tan, 26 Mayıs 1944.

(98) Atsız ve Hamza Sadı Özbek, *Hesap Böyle Verilir*, İstanbul, Arkadaş Basımevi, 1943.

(99) *İbid.*, s. 12.

selere bırakmama modasının ilginç bir örneğini vermektedir: «Reha Türkçülüğe cidden hizmet etmek istiyorsa ilk önce askerlik yapmalı, sonra Türkçeye daha çok hakim olmalı ve nihayet muhayyel şecereleri ve başka hayalleri terketmeli ve bilhassa ırkçılığı başkalarına bırakmalıdır. Yoksa bu fizyonomi ile su katılmamış Türklük iddia etmek, Türkçülüğün düşmanları eline silâh vermektir...»¹⁰⁰ Kitaba ayrıca R.O. Türkkan'ın Ermeniye oldukça benzeyen bir fotoğrafı da konmuştur.

Atsız 1944 yılında Başvekil Saracoğlu'na hitaben Orhun'da iki tane açık mektup yayımladı. Bunlardan birincisinde «Sayın Başvekil, hem Türkçü, hem de Başvekil olduğunuz için size bu açık mektubu yazıyorum» diye başladıktan sonra şöyle devam ediyordu: «Millet meclisinde 5 ağustos 1942 günü verdiğiniz nutukta «Biz Türküz, Türkçüyüz, ve daima Türkçü kalacağız. Bizim için Türkçülük bir kan meselesi olduğu kadar ve lââkal o kadar bir vicdan ve kültür meselesidir», demiştiniz». Arkasından solcu gösterilere dikkati çekiyordu.¹⁰¹ Fakat devirler artık o devir değildi ve Turancı neşriyatın susturulması gün meselesiydi. Nitekim Atsız'ın 2 numaralı açık mektubunda Sabahattin Ali'ye hakaret etmesi, ünlü 1944 İrkçilik ve Turancılık davasının provası olan Sabahattin Ali - Nihal Atsız davasının açılmasına sebep oldu. Atsız bu yazısında «Orhun'un resmî makamlar tarafından tamamen normal karşılanması da Türkiye'de yazı hürriyeti olduğunu göstermek, hükümetin samimi Türkçülüğünü belirtmek bakımından çok iyi oldu.» diye başlayarak komünizmden şikâyet etmekte ve Sabahattin Ali'ye vatan haini diyerek Prof. Sadettin Celâl'i, Eski milletvekili Ahmet Cevat'ı, Pertev N. Boratav'ı ve Maarif Vekili H.A. Yücel'i jurnal etmektedir.¹⁰²

Atsız, bu davada 4 ay hapse ve 66 lira para cezasına çarptırıldı. Zaten bunun arkasından asıl büyük dava başlayacaktır.

2 — Reha Oğuz Türkkan

İstanbul 1920 doğumlu olan Türkkan, Son Tahkikat Kararı'nda verilen bilgiye göre lise onuncu sınıftanberi Turancılıkla uğraşmaya başladı. Turandaki Türklerle Türkiye'yi birleştirmek ve yalnız Türk ırkından oluşan büyük bir devlet kurmak, bu amaca karşı çıkan ve Türk Irkından olmyanların elindeki hükümeti devirerek ele almak maksadiyle sınıf arkadaşları ile birlikte «Gürem» adlı

(100) *İbid.*, s. 33.

(101) *Orhun*, no. 15, 1 mart 1944.

(102) *Orhun*, no. 16, 1 nisan 1944.

gizli bir dernek kurdu, ve derneği 1938'de yayımlamaya başladığı «Erkenekon» dergisi etrafına topladı. Bu dergi hükümet tarafından kapatılınca Bozkurt'u çıkardı.

Atsız bölümünde sözü edildiği gibi, Atsız'la Türkkan'ın arası anlaşıldığına göre liderlik kavgasından bozulmuştur. O kadar ki, birbirlerine dergilerde ve kitaplarda hücum etmişlerdir. Bu çekişme büyümüş, nihayet Zeki Velidî, Hüseyin Namık Orkun ve Hasan Ferit Cansever 1943 yılı başlarında iki grubun arasını bulmak ve birleştirmek zorunluğunu duymuşlardır. Zeki Velidî Togan, R.O. Türkkan'a 10-1-1943 tarihli mektubunda şöyle yazıyor :

«Azizim Oğuz, Yurt ve Dünya'nın son nüshalarını gördüm. Dediklerime bakmadım. Düşmanın eline fırsat verdin. Nihal âe sana tahsis ederek bir risale çıkarıyor [Hesap Böyle Verilir]. İşte durup dururken bu meseleleri çıkardın. Türkçülere kat'i surette münakaşayı kesmeni rica ederim. Düşman çok, onlarla uğraşınız. İşte Pertev Boratav, Adnan ve saire... Çınaraltıcılara da gittim, dâva falan çıkarmamalarını rica ettim».¹⁰³

Bozkurt da kapatılınca Türkkan Kitapseverler Kurumu'nu kurdu. Bu kurumu hükümet müdahale ederek Halkevlerine bağlayınca, Türkkan bundan sonra gizli faaliyete karar vererek Gürem'i tekrar kurdu. Örgüte girmek için şunlar gerekiyordu :

1) Türk ırkından olmak, ırkçı ve Turancı fikirlere inanmak ve teşkilâtın teklif edeceği vazifeyi kabul etmek.

2) Yemin etmek. Yemin iki daktilo sayfası olup Kuran, harita ve tabanca üzerine ediliyordu.¹⁰⁴

R.O. Türkkan gizli örgüt ayrı bir program yaparak hem Bozkurt'da hem de «Türkçülüğe Doğru» adlı kitabında yayımladı :
Özetle :

1) Yeni Türkçülük, ırkçı milliyetçidir, yani millet içinde kan arar.

2) Kan temizliği korunmalıdır.

3) Irkımızdan olmayanlar sınır dışına atılmıştır [atılmalıdır]

4) Bu oluncaya kadar yabancı unsurlara idarede katiyyen yer verilmeyecek

5) Tek bayrak, tek millet, tek devlet ilkesi : «Büyük Türk Birliği'nin» kurulmasını sağlayacaktır.

(103) Son Tahkikat Kararı, s. 54.

(104) *İbid.*, s. 50.

6) Savaşçı olmak bir zarurettir. Türkkan: «Bize savaşçı ah-lâk lâzımdır. Barış, savaşa hazırlanmak için yapılan bir mütareke-dir.» demektedir.

7) Dilde Türkçülük.

8) Dinde Türkçülük. «Reforme» ve «Rasyonalize» edilmiş bir din.

Türkkan aynı zamanda Türkiye ve hariçteki Turancıları dağı-nık durumdan kurtarıp birleştirmek ve Rusyaya karşı icabında ha-rekete geçmek için bir kurultay anayasası düzenledi:

1) Türkiyede Turancılık ve ırkçılığın zaferine kadar Türklü-ğü kurtarıp yükseltmek vazifesini kurultay üzerine almıştır. Bu oluncaya kadar her işte en üstün kurul budur.

2) Kurultaya üye olmak için öz Türk olmak ve Türklük için yapabileceği fedâkarlığa hudut bulunmamak lâzımdır.

3) Gaye için yapılmayacak iş yoktur.

Gizli örgüt programında adı geçen «Büyük Türk Birliği»nin anayasası ise şöyle formüle edilmiştir:

1) Herşey kabiliyete bırakılacaktır, her Türke eşit hak veri-lecektir.

2) Milletin kuvvetli bir önderi vardır.

3) Önder, önemli meseleleri Kurultaya sunmak zorundadır.

4) Önder, tartışmaları sükunetle dinlemek zorundadır.

5) Verilen karar önder ve Kurultay tarafından ortaklaşa va-zedilen kanun sayılır.

6) Buradan itibaren devletin mutlakiyetçiliği başlar. İtaat zo-runludur.

7) Irkçılık Ülküsü eleştirilemez.

Yeni Türk Birliğinin arması bir altın yay ve 3 gümüş oktan ibaret olup üzerinde şu yazılar yer almaktadır: «Yasamızda yazı-lı harpten kaçan alçaktır.¹⁰⁵

Atsız ve Türkkan kollarının ilkelerini karşılaştırdığımızda şun-ları söyleyebiliriz: Her ikisinde de Nazizm ve Faşizm'den «tercüme

edilme» ilkeler vardır. «Ein folk, Ein Reich» gibi. İkisi de ırk'a önem vermektedir. Türkkan'da kan unsuruna daha çok önem verilmiştir. Atsız'da daha çok devlet, Türkkan'da daha çok önder yüceltilmiştir. Bu bakımdan birincisinde İtalyan, ikincisine ise Alman uygulamasının izlerini sezmek mümkündür. Savaşçılık ikisinde de vardır. Din konusuna gelince, Atsız bundan hiç söz etmemekte, Türkkan açıkça «reform ve rasyonalize» edilmiş bir dinden bahsetmektedir. Mülkiyet sorunu Türkkan'da hiç karıştırılmamıştır, Atsız'da ise çok ilginç ve önemlidir. Atsız, büyük sermayeyi devlet tekeline almakta, doktorluk, avukatlık gibi meslekleri devlet memurluğu haline sokmakta, «mirasa cemiyet de iştirak edecektir» diye hüküm getirerek mülkiyeti kuramsal olarak da olsa kısıtlamaktadır.¹⁰⁶

İncelediğimiz devredeki sol ve sağ akımları bugünkülerle karşılaştırarak son bir söz söylemek gerekirse, birincisi tanınmayacak kadar gelişmiş ve yoğunlaşmış, ikincisi ise hiç olmazsa görünüşte eski yoğunluğunu yitirmiş bulunmaktadır. Her ikisinin de gittikçe, pür doktrinden uzaklaşmamaya çalışarak ülkenin ortam ve verilerine uymaya çabaladıkları söylenebilir. 1969 Türkiyesinde sol akımın bir az gelişmiş ülke modeli araması, sağ akımın da kan, ırk gibi sloganları hiç olmazsa şimdilik törtülemesi veya ihmal etmesi bunu göstermektedir.

V — SONUÇ

1) Bu araştırmada ele alınan devre, uluslararası durum ve koşulların içindeki sınıf yapısına, dolayısıyla iç politikaya etki yaptığı bir dönemdir. Türkiye İkinci Dünya Savaşına girmekten kaçınmayı başarabildiği halde bu felâketin etkilerinden korunamamış

(106) Günümüzdeki ırkçı-sağcı akımla karşılaştırıldığında, bugün herşeyin söylenmemekle birlikte, bu temaların aşağı yukarı olduğu gibi mevcut olduğunu, Almanya'nın yerini ABD'nin aldığını, sadece din konusunda bir değişiklik olduğu gözümüze çarpar. Günümüzün sağcı akımı kendi deyimiyle «milliyetçi ve mukaddesatçı»dır. Yani ırkçı ve dincidir. Burada hiç olmazsa kuramsal bakımdan bağdaşmaz bulunan iki karşıt kavram ırkçılık ve ümmetçilik, yani nasyonalizm ve enter-nasyonalizm yanyana bulunmaktadır. Bu acaip durumun sebebi, 1939-45 faşist akımının aksine, bugünkünün daha gerçekçi, başka deyimle daha oportünist olmasıdır. Bugünün sağcıları, hiç olmazsa kısa devrede tutunabilmek için dinci olmanın veya görünmenin zorunlu olduğunu anlamışlardır. Sloganları: «Türklük Gurur ve Şuuru, İslâm Ahlâk ve Fazileti»dir. (Yeni Gazete, 16 eylül 1969)

ve bütün araştırma boyunca görüldüğü gibi savaş, toprak ağalığından ticaret burjuvazisine geçiş ve ticaret burjuvazisinin kuvvetleniş sürecini büyük ölçüde hızlandırmıştır. Bunun doğal sonucu da, daha sonraki dönemde iktidardaki bürokrasi düşmüş, ticaret burjuvazisi başa geçmiştir.

2) Bu dönemde güdülen dış politikanın bütün amacı savaşa girmemektir. Her eylem buna göre ayarlanmaktadır. Bu arada ülkedeki siyasal akımlar da dış etkilere göre gelişmiştir. Yani hem bu devirdeki egemen ideoloji olan sağ akım dışarıdan ithal edilen bir ideolojidir, hem de bürokrasi bu akıma gene dış nedenler yüzünden yeşil ışık yakmıştır. Bürokrasinin savaşa girmemek amacını güden bu tutumu Nazilerin Şubat 1943 Stalingrad yenilgisinden yani Alman tehlikesinin Türkiye üzerinden kalkmasından hemen sonra değiştirmesi ve sağcıları tutuklaması, Türkiye'de bu akımın ulusal değil, uluslararası düzenin bir sonucu olduğunu gösterir en somut kanıttır. O devirdeki güçlü sağcı akım iç sınıf yapısının bir belirtisi değildir, çünkü 1942-43 yıllarında burjuvazinin böylesine bir akım doğuracak gücü yoktur. Bir sonraki dönemde, 1946-50 döneminde ise bunun tersi olacak ve savaş içinde güçlenen burjuvazi «Demokrasi» akımını doğurarak başa gelecektir. 1946-50 döneminde artık dış koşullar değil, iç sınıf yapısı önemlidir ve dış ilişkileri bu sınıf yapısı belirler.

3) Savaş, yalnız burjuvazinin gelişmesini hızlandırmak bakımından değil, diğer sınıf ve zümreleri bürokrasiye karşı çıkacak şekilde etkileyerek de süreci hızlandırmıştır. Zaten jandarma dayığı ve vergiler sayesinde köylüyü, anti-klerikal politika ile din adamlarını önceden yitirmiş olan Bürokrasi, savaş sırasında da Toprak Reformu ve Köy Enstitüleri ile Toprak ağalarını, Varlık Vergisi ile Burjuvaziye ürkütüp enflasyonla memuru, ücretlerin dondurulması ve kârların serbest bırakılması sayesinde yoksul halkı kaybedince artık tutunacak dalı kalmamış, güçlenen yeni sınıfın Demokrat Parti'sinin etrafında bütün Türkiye birleşmiştir.

4) İkinci bölümde sözü geçen devletçiliğin egemen sınıflar yararına çalışan bir ekonomi politikası olduğunu görmüştük. Özellikle savaş sırasında yoksul sınıflara birşey veremeden onların yaşamına çeşitli yönlerden kısıtlamalar getiren ve sıkıntılar sokan devletçilik, bizzat bu sözcüğün burjuvazi tarafından kasten yanlış yorumlanması ve Sosyalizm ile özdeş olarak tanıtılmasıyla Sol akımın bugünü ve geleceği bakımından büyük bir engel doğurmuştur.